

NORGES BONDELAG

Bøndene, milliardærene og verdenshandelen

- Norske medier og WTO-debatten -

Innholdsfortegnelse

Del 1: BØNDENE, MILLIARDÆRENE OG VERDENSHANDELEN – Norske medier og WTO-debatten	3
1.1 Innledning	3
1.2 Påstandene i WTO-debatten	4
1.3 Norske journalister og WTO debatten	4
1.4 Mytene om mat, u-land og forbrukere	8
Del 2 BRASIL – GIGANTENS LAND	13
2.1 Innledning	13
2.2 Verdensledende handelslokomotiv	14
2.3 Historisk skjev utvikling i Brasils landbruk	18
2.4 Multinasjonale kjøpesterke matvaregiganter	21
2.5 Storfekjøtt – produksjon og eksport	28
2.6 Svinekjøtt og hvitkjøtt – produksjon og eksport	30
Del 3 I GIGANTENES SKYGGE – BØNDENE, LANDARBEIDERNE OG REGNSKOGENE	33
3.1 Innledning	33
3.2 Klasseskillet i landbruket	33
3.3 Arbeidsforhold og rettigheter	35
3.4 Miljødeleggelser i Brasils regnskog	39
Del 4 SLIK KAN VI STYRKE LANDBRUKET I SØR	41
4.1 Innledning	41
4.2 Ulikheter, fellestrekk og utfordringer	41
4.3 En aktiv nasjonal jordbrukspolitikk	42
VEDLEGG	44
Figurer	44
Kildeliste	46

Del 1: BØNDENE, MILLIARDÆRENE OG VERDENSHANDELEN – Norske medier og WTO-debatten

1.1 Innledning

I slutten av september tok det av en merkverdig debatt om WTO – Verdens Handelsorganisasjon – her i Norge. Det er sjelden å se en så massiv forvrengning av virkeligheten i en norsk debatt. En pussig allianse av politikere og synsere fra høyresiden i politikken, storaktører i norsk dagligvarehandel og ledende norske medier framsto som forbrukernes, de fattige bøndenes, u-landenes og solidaritetens fremste talsmenn. Særlig er mediernes rolle interessant. Journalistene, som normalt er kritiske til makthavere, oppdaget ikke at de ble budskapsbærere for interessene til multinasjonale landbruksgiganter, godseiere og utenlandske og norske matmilliardærer. På sitt mest ekstreme beskyldte journalistene norske bønder og landbrukspolitikere for drap på fattige bønder i den tredje verden.

Dette notatet er et forsøk på å bringe elementær kunnskap inn i WTO-debatten, og å komme i en fornuftig dialog med mediemiljøene om denne journalistikken. Vi undersøker påstandene i debatten, dokumenterer den journalistiske hovedretningen og avdekker hvem som virkelig vil tjene og tape på de WTO-forslagene som ble og blir drøftet i denne debatten, og som journalistene ukritisk støttet.

Vi illustrerer maktforholdene innen internasjonal matproduksjon og matdistribusjon gjennom eksempelet Brasil. Bakgrunnen for det er at Brasil har hatt nettopp en slik utvikling i eksportlandbruket, som mange mener vil hjelpe fattige bønder i u-landene. Brasil er også en hovedaktør i G20-gruppen, og en sentral pådriver for kravene om store reduksjoner i toll og produksjonssubsidier. Dette er krav norske journalister mener vil komme fattige bønder til gode. Derfor er eksempelet Brasil svært interessant og relevant.

Vi redegjør avslutningsvis for Norges Bondelags hovedsynspunkter på hvordan de fattige bøndene og u-landene skal forbedre sin situasjon, og hvordan vi kan bidra til det.

Vi mener at dette dokumentet er viktig både for politikere og samfunnsengasjerte mennesker generelt, og for journalister og redaktører spesielt.

Med vennlig hilsen

Harald Milli
Generalsekretær
Norges Bondelag

Bjarne A. Undheim
Leder
Norges Bondelag

E-post: harald.milli@bondelaget.no
Tlf: 95 14 29 05

E-post: bjarne.undheim@bondelaget.no
Tlf: 48 14 80 10

1.2 Påstandene i WTO-debatten

WTO-debatten har foregått over tid, men fikk særlig intensitet i september/oktober på grunn av to forhold:

- I. Det ene forholdet var et innspill fra Kirkens Nødhjelp og organisasjonens generalsekretær Atle Sommerfeldt til ledelsen i den rødgrønne alliansen som nå har dannet regjering. Innspillet ble forstått slik at Kirkens Nødhjelp ønsket en kraftig reduksjon av tollsatser og norske produksjonssubsidier og en betydelig økning av importen fra mellominntektsland som Argentina og Brasil, og at organisasjonen kritiserte norske bønder for å være usolidariske med fattigbønder i u-landene.
- II. Det andre forholdet var den nå avgåtte regjeringens innrømmelse av en femti prosents reduksjon i tollsatsene på landbruksvarer, en posisjon Norge tok i fellesskap med andre utviklede land i den såkalte G 10-fraksjonen i WTO-forhandlingene. Påstanden om at norske bønder er usolidariske overfor fattige bønder i u-landene ble forsterket i den offentlige debatten rundt denne tollinnrømmelsen, og Kirkens Nødhjelp ble brukt som sannhetsvitne.

Denne hovedpåstanden ble grepet i debatten av tradisjonelle liberalistiske miljøer på høyresiden i norsk politikk, i Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon og av tunge aktører i dagligvarehandelen. Det er ikke overraskende. Det er heller ikke overraskende at u-landspåstanden her ble vevet sammen med påstanden om at norske forbrukere ville få mye et større utvalg av mat, bedre kvalitet på maten og mye rimeligere mat ved reduserte tollsatser og ukontrollert import.

1.3 Norske journalister og WTO debatten

Det som har overrasket oss er hvordan norske journalister og medier helt ukritisk har lagt til grunn for sin WTO-dekning så meningsløse påstander om norske bønder og de fattige i u-landene. Dette gjelder både NRK og TV2, der påstanden om at støtten til norsk landbruk er en viktig årsak til at fattige bønder i u-landene lider, ligger til grunn for nesten all journalistikk og debatt. På avissiden har Dagens Næringsliv vært mest ukritisk til disse påstandene, men også Dagsavisen, A-pressen og en del andre medier er blitt budskapsbærere for globale landbruksgiganter, godseiere som systematisk trækker på de fattige bøndenes og landarbeidernes interesser, og for de store matvarekjedene innen dagligvarehandelen i Europa og i Norge.

Mediene er en svært viktig arena for meningsdannelse. Når journalistene i store medier så til de grader bidrar til å male et uriktig bilde av virkeligheten i kommentarer og reportasje, har det stor virkning i det offentlige rom.

Norsk journalistikk har påtatt seg en samfunnsrolle. Til denne samfunnsrollen hører å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep fra ulike typer makthavere. I saken om WTO, de fattige bøndene og matmilliardærene har imidlertid store deler av det norske mediekorpset ikke sett de virkelige maktforholdene.

I tillegg har vi sett hvordan talsmenn både for de store landbruksinteressene i Brasil og Argentina uten et kritisk spørsmål fra norske journalister har sluppet unna med

påstander om at tollvern og subsidier i Norge rammer de fattige bønderne i disse landene. Milliardærer i norsk dagligvarehandel brukes samtidig som sannhetsvitner av journalistene for å bekrefte at matvaretilbudet blir mye bredere, bedre og billigere. Uten å tenke over hvorvidt størrelsen på det totale norske matmarkedet faktisk er en begrensning. Vi har dessuten sett hvordan NRK har presentert en peanøtteksportør og markeds konsulent fra Kenya som talsmann for kenyanske bønder med krav om nedbygging av tollvern og subsidier, og samtidig nektet å intervju lederen for Kenyas Bondelag (KENFAP), som ønsket å korrigere inntrykket.

Vi tror at norsk journalistikk på dette kompliserte området er rammet av en massiv kunnskapsløshet, og denne kunnskapsløsheten har de virkelige makthaverne i matmarkedet utnyttet godt.

Som avslutning på denne delen følger her et lite knippe representative sitater fra norske journalister under WTO-debatten de siste månedene. I neste kapittel skal vi sette dem i perspektiv:

Dagsavisen

"Kutt i subsidiene på 60 prosent vil være dramatisk for verdens mest subsidierte bønder. Og slik bør det være. For i WTO står interessene til norske bønder i motsetning til bønder på landsbygda i verdens fattigste land...Det store flertallet fattige land er helt avhengige av å få adgang til å selge landbruksprodukter for å øke sin eksport og dermed få inntekter som kan skape økonomisk vekst" (Ivar A Iversen, Dagsavisen 11. 10)

DagensNæringsliv

"Spørsmålet er hvor mange afrikanske liv Marit Arnstad synes jobben til norske bønder er verd...Men også den avgående regjering har satt norske bønder foran verdens fattige". (Leder Dagens Næringsliv, 3.10)

"I mange år har skyhøy vernetoll, små importkvoter og milliarder i statsstøtte beskyttet norske bønder mot utenlandsk konkurranse. Men nå vil de fleste landene i verdens handelsorganisasjon ha en slutt på dette, slik at fattige land kan få solgt produktene sine og komme seg ut av elendigheten." (Debattredaktør Oddvar Stenstrøm , Holmgang 12. 10)

"En rekke landbruksprodukter som eksporteres hit til lands har en tollsats som er langt høyere enn det deler av WTO har gått inn for. Norske landbruksorganisasjoner mener importbeskyttelse er nødvendig for å bevare norsk landbruk... Hvem bør vi være solidariske med, norske bønder eller bønder i fattige land, som vil ha svært god nytte av lavere importavgifter på produktene de selger?" (Tonje Bergmo, NRK, 11.10)

"Mange land i Afrika, Asia og Sør Amerika kan vokse seg ut av fattigdommen ved å selge matvarer i verdensmarkedet, men der møter de skyhøy beskyttelsestoll. De rike industrilandene beskytter eget landbruk og utviklingslandene blir henvist til ensidig produksjon av for eksempel tobakk og kaffe. Det er dette forhandlerne i Verdens Handelsorganisasjon WTO forsøker å gjøre noe med....For norsk landbruk vil dette være ytterst dramatisk og norsk landbruk vil bli konkurranseutsatt på en måte de ikke har vært til nå. For forbrukerne derimot er det mer positivt. Vi kan få billigere mat med tiden". (Christine Korme, TV2-nyhetene 7.10)

*"Som et av verdens rikeste land er det ikke noe reelt alternativ for Norge å motarbeide utviklingslandenes ønske om lettere markedsadgang for sine produkter til de rike landene". (Øyvind Nilsen, ANB, gjengitt i en rekke A-
presseaviser 18.10)*

DagensNæringsliv

"Man står overfor samordnede og klare krav fra de fattige ... Vitsen med G20 var å samordne de fattiges interesser". (Kjetil Wiedswang, DN, 19.10)

Dagens Næringsliv

Men Afrika velger ikke

"Det står om millioner av menneskeliv på den ene siden. På den andre siden står Norge – næringsinteressene til noen ti-tusener bønder, som risikerer å miste jobben hvis vi åpner grensene. Dette er et moralsk dilemma med potens".

"Hvor går den moralske smertegrensen? Er hver norske landbruksarbeidsplass verd ti afrikanske menneskeliv? 50? Eller går grensen ved 100?"

(Dagens Næringsliv, 20.08)

Hvor mange afrikanske liv er en norsk bonde verd? Velkommen til valgkampdebatten vi ikke får.

Men Afrika velger ikke

**UTEN FILTER
KJETIL
WIEDSWANG.**

Norske politikere har bestemt seg for å diskutere utenrikspolitikk i valgkampen, ufarlig utenrikspolitikk. De har bestemt seg for å diskutere hver god venn Norge skal være med George W. Bush. Det er en viktig debatt. Den er også politisk kostnadsfri. Den kalde krigen er over, og Norge blir ikke sparket ut av Nato hvis Erik Solheim blir utenriksminister. En bleffekt er dessuten at politikere bruker opp tid som kunne vært brukt på andre, og mindre behagelige, diskusjoner om Norges forhold til verden der ute.

Det kunne vært uinteressant. Sen for eksempel at de regjeringene og blått hadde valgt å bruke tid på å lese rapporten, en tykk og en tynn.

Den tykke rapporten er på 464 sider og ble lagt frem i mai av Afrikakommisjonen, nedsett av Skottbritannias statsminister Tony Blair. Kommisjonen anbefaler gjeldsløst og massivt økt bistand til Afrika, men mener også at bare handel kan kurere Afrikas dyper problemer. Det virkelig store skrittet fremover, mener kommisjonen, kan komme med Doha-runden i Verdens Handelsorganisasjon, WTO. Ifølge Afrikakommisjonen vil WTO-sjessess besty at 144 millioner mennesker løses opp fra et liv med en inntekt på under to dollar dagen, med befolkningen sør for Sahara som største vinnere, der over 60 millioner vil

minstipps den nakne nød. Og om noen skulle ha glemt det: Et helt sentralt punkt i WTO-forhandlingen er kravet fra fattige land om at det rike Vesten skal bygge ned sine tollmurer mot produkter de faktisk står klare til å eksportere, landbruksprodukter.

Poenget utdypes i en mye kortere analyse, «Agricultural Market Access: The Key to Doha Success» som kom i juni, er skrevet av Kim Anderson og Will Martin, eksperter på handel og utviklingsøkonomi i Verdensbanken. Ifølge rapporten vil den største gevinsten for verdens fattige etter en WTO-avtale være et resultat av at Vesten åpner sine markeder for landbruksprodukter fra den tredje verden.

Over 50 prosent av veltandsvestene vil komme som et resultat av at tollmurene bli bygget ned, mener Anderson og Martin. Den øvrige, svært beskjedne positive effekten vil skyldes nedrapport av eksport- og produksjonsubsidier i landbruket.

Afrikakommisjonen og Verdensbanken mener altså at det mest fornuftige bidrag vi kan gi for å utrydde nøden i Afrika, er at vi de vestlige rike landene, bygger ned våre tollmurer for landbruksvarer.

Det står om millioner av menneskeliv på den ene siden. På den andre siden står – i Norge – næringsinteressene til noen tusener bønder, som risikerer å miste jobben hvis vi åpner grensene.

Dette er et moralsk dilemma med potens.

I denne valgkampen som vi ikke har, ville sentrepartiets folk sagt at en norsk nedbygging av landbruksstøtten vil ramme norske bønder, men ikke hjelpe Afrika. Deres motstandere ville svart at dette ikke er poenget, at spørsmålet er om vi skal alliere oss med Afrika eller med Vesten for å holde de fattiges produkter ute.

Åslung Haga og Kirstin Halvorsen ville sagt at de multinasjo-

nale matvarekonsernene ville ha stukket av med gevinsten. De ville få som svar at i Afrikakommisjonen satte Etiopias statsminister Meles Zenawi, Sør-Afrikas finansminister Trevor Mamba og Livs- og organisator Bob Geldof. Ingen av dem er apater for Nestlé.

Venstresiden ville påpekt at Verdensbankens eksperimenter i fattigdomsbekjempelse har vært mislykkede. De ville fått til svar at selv der har man lært – og hvorfor i all verdens protesterte ingen da UD-ijor ansatte Stine Lundin Andressen i en av Norges mest sentrale utenrikspolitiske jobber, som leder for kontoret som administrerer årlige milliarder i EØS-kontingent til de fattige landene i Øst-Europa. Andressens viktigste kvalifikasjon er mange år som økonom med utdanningsprosmaal som spesialist, nettopp i Verdensbanken.

Hovedspørsmålet, om Afrikakommisjonens og Verdensbankens analyser virkelig holder, ville fått et konstant svar: Kanskje kommer de – Im. Kanskje vil bare 30 millioner afrikanere løses ut av fattigdom, ikke 60 millioner, hvis Vesten åpner grensene for afrikansk mat. Men hva så? Hvis sammenheng mellom fattigdomsreduksjon og Vestens tollmurer i det hele tatt finnes, hvor går den moralske smertegrensen? Er hver norske landbruksarbeidsplass verd ti afrikanske menneskeliv? 50? Eller går grensen ved 100?

Det ville bli en debatt med noe større dybde enn kjølingen om norske skolebarn skal få gulløst eller kjøling til lunsj.

Men denne debatten vil ikke komme. For i Genève sitter den blått regjerings representanter og forsvaret Norges eks-festive interesser i WTO-forhandlingene – hvilket i praksis vil si at de kjemper for tollmurene, de også.

De er ikke like lyniske som i Sentrepartiet, men forskjellen er ikke veldig stor. Det er både tryggere og mer behagelig å krangle om man skal være litt mer eller litt mindre vennlig med George W. Bush. Det truer hverken det norske kulturlandskapet eller arbeidsplasser i distriktene.

Kjetil Wiedswang er Dagens Næringslives korrespondent i Brasilia

1.4 Mytene om mat, u-land og forbrukere

Det er to myter som er blitt forsterket av høyresidens aktører og norske medier gjennom den siste tidens WTO-debatt, selv om de med vekslende styrke har gått igjen i norsk debatt og norsk journalistikk om mat og handelsregler i de siste 20 årene:

- A. *De fattige bøndene i u-landene vil tjene på redusert toll, fjerning av andre handelshindringer og subsidier i de rike landene. Slik får de adgang til våre markeder, og kan handle seg ut av fattigdommen.*
- B. *Forbrukerne i de rike landene vil få billigere mat, et bredere utvalg, høyere kvalitet og framfor alt større valgfrihet dersom subsidiene og handelshindringene fjernes.*

A. Hvem vil tjene på redusert tollvern, fri import og reduserte subsidier?

Ikke u-landene og de fattige bøndene...

I dag har de 48 fattigste landene i verden *ingen toll, kvotebegrensninger eller andre økonomiske handelshindringer* i forhold til Norge. Likevel er det forsvinnende få landbruksvarer fra disse fattige u-landene i norske butikker.

Dette skyldes flere forhold; noen av disse landene har dårlige naturgitte forutsetninger for landbruk. Andre har i utgangspunktet bedre forutsetninger for et slikt landbruk, men har ikke greid å utvikle en oppegående matindustri. En svært viktig årsak til dette er at de selv ikke har et sterkt tollvern eller andre handelshindre som kan beskytte utviklingen av en slik nasjonal industri. Dermed ligger landene åpne for import fra den internasjonale matvareindustrien, som kan "dumpe" produkter til en lavere pris enn de lokale bøndene kan levere. Den lave prisen har ofte sammenheng med at varene kommer fra områder – EU og USA – med store eksportsubsidier og med svært profesjonelle og store aktører i landbruksindustrien. I tillegg finnes det andre årsaker som manglende infrastruktur, leveringskapasitet, krav til forpakning etc. som gjør det praktisk vanskelig for de fattigste landene å eksportere.

De fattigste landene vil med andre ord ikke kunne eksportere særlig mye til Norge, og deres hovedproblem er et altfor svakt importvern til å beskytte utviklingen av eget marked. En ytterligere reduksjon av tollsatsene på mat vil svekke disse landene ytterligere, fordi varestrømmen fra mye sterkere aktører vil øke. Selv om eksportsubsidiene reduseres, har industrilandbruket i EU og USA så store markeds- og stordriftsfordeler at dette landbruket fortsatt vil bombardere i stykker de fattige landenes hjemmemarked – om de ikke får bedre vern. Å redusere tollsatsene og produksjonssubsidiene i Norge vil ikke på noen måte komme de fattige bøndene eller u-landene til gode.

Fakta - Norsk landbruk og u-landene

Verdenshandelen med mat

- De største mateksportørene i verden er USA, EU, Canada, Brasil og Australia.
- Bare 10 % av verdens matvarer krysser landegrensene, 90 % forbrukes innenlands
- For de 15 viktigste norske jordbruksproduktene har i-landene 90 % av verdenshandelen og u-landene 10 %. MUL (de 50 fattigste landene) har 0,03 %.
- Verdensmarkedsprisene på landbruksprodukter er under halvparten av hva de var for 40 år siden, målt i faste kroner, og har vært sterkt fallende de siste årene.
- Ifølge FNs mat- og landbruksorganisasjon, FAO, er det varer som sukker, planteoljer, grønnsaker, sitrusfrukter, bananer og kakao u-landene har størst muligheter til å utvide eksporten av i framtida. (World Agriculture towards 2015/2030).
- U-land som gruppe er nettoimportører av mat og ifølge FAO vil dette bare forsterke seg i åra framover.

Hindrer norsk landbruk u-landene?

- Norge importerer 50 % av maten vi spiser. De fattigste landene – MUL - har fri markedsadgang til Norge i dag uten at dette gjør at maten vi importerer kommer derfra. 2/3 av matimporten kommer fra EU.
- Norge produserer i liten grad aktuelle eksportvarer som overlapper med det store flertallet av u-land, slik som bomull, kaffe, te, kakao, frukt, grønnsaker og planteoljer. Derfor er motsetningene mellom det som er viktig for de fleste afrikanske land og oss er minimale. De fleste afrikanske land har i tillegg begrenset potensial for å produsere våre produkter. En eventuell reduksjon i norsk landbruk vil i all hovedsak bli erstattet av industrijordbruk i EU, USA, Australia og Brasil.
- Norge har minimal mateksport og ødelegger derfor verken deres hjemme- eller eksportmarked.

... men derimot de globale matgigantene og godseierne...

En generell tollreduksjon på matvarer og kutt i produksjonssubsidier, som kom i fokus som hovedgrep i den norske WTO-debatten, er det bare de globale matgigantene og godseierne som vil tjene på. En slik tollreduksjon vil styrke dem som alt har en betydelig eksportkapasitet og som kan betjene markedene. Dette er matvareindustrien og de største matleverandørene i EU-området, i USA, Canada, New Zealand og Australia og i en del såkalte mellomutviklede land med Brasil, Argentina og Uruguay i spissen. I dette dokumentets del 3 finnes en detaljert gjennomgang av eksempelet Brasil.

Det er ikke slik som tidligere landbruksminister Lars Sponheim hevdet i oktober, at reduksjoner i toll og subsidier ikke vil hjelpe eksportlandbruket i land som Brasil. De reduksjonene som drøftes i WTO er generelle reduksjoner, uten unntak, og vil primært tjene dem som alt er ledende på mateksport.

Her noen hovedtrekk ved matvareindustrien i slike mellomutviklede land:

- Det er den såkalte G20-gruppen av 20 større landbruksland som fremmer hovedkravene om tollreduksjoner og subsidiekutt. Deres krav frontes også av ledende landbrukseksportører som Australia, New Zealand og Canada, som tidligere var samordnet med mange av G20-landene i den såkalte Cairns-gruppen. G20 spenner over land som Brasil, Argentina og Uruguay, til større landbruksland i Asia og Afrika som for eksempel Sør-Afrika, Nigeria og Egypt.
- Den sterkeste aktøren og den tydeligste talsmannen for redusert toll og subsidiekutt i G20 er Brasil, verdens største kjøtteksportør. Brasil har tidligere vært representert i GATT-forhandlingene og Cairnsgruppen av tidligere landbruksminister Antonio Cabrera, en av de største godseierne i Brasil, med nære forbindelser til den omstridte rancheierunionen (UDR). Det vises i norske

medier ofte til at "de fattige landene" krever reduksjoner i toll og subsidier. Av en eller annen grunn tror norske journalister at regjeringstalsmenn i den tredje verden taler de fattiges sak når de snakker om mat. De har ikke fått med seg at i sterkt klassesdelte samfunn med store sosiale ulikheter, vil regjeringstalsmenn som oftest tale de rikes og mektiges sak.

- Flere av G20-landene er allerede blant verdens største produsenter og eksportører av matvarer: Brasil og Argentina har til sammen ti ganger flere storfe for eksport enn hele EU-området, og dobbelt så mange som USA.
- Den eksportrettede matvareproduksjonen og eksporten i disse landene domineres av storselskaper, og under 10 selskaper i hvert land kontrollerer 80-90 prosent av eksporten. Kjøttet som eksporteres kommer først og fremst fra storgods med styrtrike eiere. Det er disse interessenes sak som Brasil og andre G20-land fremmet i WTO-forhandlingene, ikke de fattige bøndernes. Det store antallet fattige bønder har ingen plass i denne eksportindustrien og mellomstore bønder har en meget beskjeden plass.
- Storselskapene eies ofte i fellesskap av forretningsfolk i det enkelte land, sammen med multinasjonale selskaper, banker, forsikringsselskaper og fonds med base i USA eller Europa, særlig i Spania og Portugal. Andre selskaper er dominert av godseierfamilier og nasjonale investorer i hvert enkelt land.
- Disse storselskapene har vokst opp på bekostning av fattige bønder, landarbeidere, lokalbefolkning og miljøet i de områdene der de ekspanderer:
  - I. For det første har de ekspandert på bekostning av småbøndene; selskapenes arealbehov er enormt, og småbøndene har liten mulighet til å konkurrere med dem eller stå i mot dem. I de områdene slike selskaper ekspanderer, blir småbøndene proletarisert. Småbøndene har heller ingen mulighet til å styrke seg gjennom leveranser til eksportindustrien på grunn av kravene til volum, pakning, miljøstandarder og andre krav. Selvstendige fattigbønder i Brasil kontrollerer mindre enn 2 prosent av den dyrkede jorda, og har selvsagt ingen plass i eksportlandbruket.
  - II. For det andre er landarbeidernes og de ufaglærte industriarbeidernes levkår forverret: Forskning og analyse på flere av disse landene viser at ufaglært arbeidskraft lønnsmessig blir stående stille eller svekkes, samtidig som høyere utdannet arbeidskraft øker i lønn og prisene stiger. Svært mange av storselskapene har dessuten vokst på bekostning av menneskerettighetene til folk flest: Slavelignende arbeidsforhold, brutal undertrykking av fagforeninger og fordrivning av indianske minoriteter er en del av prisen for eksportveksten.
  - III. For det tredje blir folk flest på landsbygda rammet fordi tilgangen på rimelig, lokal ferskvare reduseres der småbøndene svekkes, og matproduktene må i økende grad kjøpes bearbeidet og mye dyrere i dagligvarekjedene. Økning i kjøttkonsumet er først og fremst et urbant fenomen.
  - IV. For det fjerde rammes miljøet nådeløst; den viktigste årsaken til avskogning av regnskogen i Brasil og tropeskogene i Sør- og Mellom-Amerika i dag er kjøttproduksjonens kraftige ekspansjon. Det er et tankekors at norske myndigheter og norske journalister er sterkt engasjerte mot bruk av tømmer fra regnskogene, men ikke ser at det importerte kjøttet er en del av det samme miljødramaet.

Lignende forhold finnes i industrialisert matproduksjon i de fleste mellomutviklede land, der eksportindustrien forvandler matproduksjonen til såkalt "cash crops".

Det finnes millioner av fattige i land som Argentina og Brasil, og det finnes langt fattigere land i G20-gruppen enn Argentina og Brasil. Men de fattige bøndene i de store landbrukseksporterende landene taper i kampen mot landbruksgigantene, og det er de samme multinasjonale landbruksgigantene som vil sko seg på radikal eksportvest i andre, fattigere G20-land som Nigeria, Egypt og Sør-Afrika, ikke de fattige bøndene. Vi vil se akkurat den samme utviklingen og mange av de samme storselskapene her som vi har sett i Brasil og Argentina, dersom tollreduksjoner og subsidiekutt er resultatet av WTO-forhandlingene.

B. Vil forbrukerne i Norge få større valgfrihet, billigere og bedre mat i et bredere utvalg?

Ikke større valgfrihet...

Siv Jensen, Rema-Reitan, Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon og store deler av det norske mediekorpset påstår at redusert toll, nedbygd importvern og kutt i subsidiene i Norge ikke bare vil hjelpe de fattige bøndene i u-landene, det vil også gi de norske forbrukerne større valgfrihet.

Også her dokumenterer norske journalister en overraskende kunnskapsløshet. Det er selvsagt ikke norske forbrukere som bestemmer hva som ligger i dagligvarebutikkens hyller. Det er innkjøperne i de fire store dagligvarekjedene som bestemmer det. Det er ikke forbrukerne som har bestemt at det er flere hyllemeter godteri og potetgull i hyllene enn det er plass til ferske kjøtt- og fiskeprodukter. Det er dagligvarekjedenes strateger som bestemmer dette, ut ifra et rent lønnsomhetsperspektiv.

Alt i dag er om lag 50 prosent av det som ligger i hyllene utenlandsk import, stort sett fra EU og USA. Fortsatt dominerer norske produkter på kjøtt- og melkeprodukter, og på ferske bakervarer. Men det skyldes nettopp vernet mot ukontrollert import av matvarer fra de multinasjonale gigantene. Dersom sterkt redusert toll og nedbygging av importvern gjør det mulig for dagligvarekjedene å kjøpe inn europeisk, australsk, brasiliansk og argentinsk kjøtt i store kvanta til lave priser, er det dette kjøttet fra matvaregigantene man vil finne i hyllene, rett og slett fordi dette øker marginene til eierne. Norsk landbruksbasert matvareindustri vil ikke kunne konkurrere gjennom kjøp av råvarer fra norsk landbruk. Da vil forvitringen av norsk landbruk og en norskeid matvareindustri skyte voldsom fart, og de eneste som tjener på det er eierne i de store kjedene i norsk dagligvarehandel, og selvsagt den globale matvareindustrien.

Det blir verken mer eller bedre, og neppe særlig billigere

Folk flest i Norge er godt fornøyde med bredden i tilbudet av norsk kjøtt, melkeprodukter, kyllingprodukter og kornprodukter. Det viste befolkningsundersøkelser Norsk Landbrukssamvirke gjorde våren 2005. Forbrukerne har også grunn til å være fornøyde: Tellinger i supermarkeder i Oslo og flere europeiske storbyer viser at antallet produkter i norske butikker er omtrent som i tilsvarende butikker i andre europeiske land. Ukontrollert import vil ikke endre dette;

det vil bare føre til en forskyvning: Norske matvarer fra norsk landbruk vil bli fortrent av utenlandske matvarer fra den internasjonale matvareindustrien.

Bli matkvaliteten bedre med økt import fra den internasjonale matvareindustrien? Det tror heller ikke folk flest på. Befolkningsundersøkelsene våren 2005 viste at et klart flertall mente norsk matkvalitet var svært god, og at de trodde kvaliteten ville bli dårligere med fri import. Det finnes heller ingen undersøkelser eller forskning som antyder at norsk kjøtt, melkeprodukter, kyllingprodukter eller kornprodukter er av dårligere kvalitet enn utenlandske produkter. I tillegg er norske matprodukter oppfattet som tryggere enn utenlandske matprodukter.

Bli det billigere med ukontrollert utenlandsk import og barberte subsidier? Mange tror det, fordi de hører om lavere priser på kjøtt og kylling i Sverige, spiser rimeligere på restaurant i Spania enn i Norge eller har sett frossen brasiliansk indrefilet til lavere pris enn norsk indrefilet. Og så lenge brasiliansk kjøtt er et nisjeprodukt i norsk dagligvarehandel, vil den være rimeligere. Det er innlysende at det er billigere å produsere kjøtt under for eksempel brasilianske forhold enn under norske forhold - og det er samtidig interessant at så mange norske journalister ikke ser etiske problemer ved at norsk dagligvarehandel og norske forbrukere skal glede seg over kjøtt produsert under slike forhold som i Brasil.

Men likevel er det ikke gitt at matvarene vil bli billige. For det første er norske matvarer alt i dag rimelige, målt i forhold til inntekten her i landet. I et slikt perspektiv er norske matvarer de femte rimeligste i Europa. I tillegg bruker nordmenn mindre og mindre andel av husholdningsbudsjettet på mat. Viktigere er det imidlertid på konstatere at der hvor dagligvarekjedene importerer tollfrie matvarer uten å være i konkurranse med norske matvarer, fordyres matvarene radikalt før de havner hos norske forbrukere. Påslaget på en serie varer, som for eksempel tomatpuré og soyaolje, ligger gjennomgående på mange hundre prosent. Det er ingen grunn til å tro at de internasjonale og nasjonale matmilliardærene ville være beskjedne med påslaget i forhold til kjøttprodukter fra det tidspunkt slike produkter står uten norsk konkurranse. Matvaregigantene driver ikke humanitær virksomhet; de kommer hit for å utnytte vår høye kjøpekraft, ikke for å skaffe oss billige varer.

Det er også en annen logisk brist som norske journalister gjør seg skyldige i: Mye av grunnen til at matvarer i for eksempel EU-området i absolutte tall koster mindre enn tilsvarende norske produkter, skyldes nettopp høye subsidier. Dersom subsidiene trappes radikalt ned eller fjernes, slik mange av våre kritikere taler for, vil prisene på mat stige vesentlig – også på mat importert til Norge. Det vil ikke bare ramme norske forbrukere. Det vil også ramme en serie fattige land som er og stort sett vil fortsette å være netto importører av mat på verdensmarkedet.

Del 2 BRASIL – GIGANTENS LAND

2.1 Innledning

Vi har valgt å gi en forholdsvis detaljert framstilling av eksportlandbruket i Brasil i tilknytning til WTO-debatten. Det er flere grunner til dette:

- Brasil er et såkalt mellomutviklet land, og har i løpet av 10-15 år utviklet sitt eksportrettede landbruk radikalt, slik mange av debattantene i den norske WTO-debatten anbefaler som det viktigste grepet for å få bøndene opp av fattigdommen.
- I Brasil finner vi en rekke av de verdensledende matselskapene, og det er i stor utstrekning de samme selskapene vi vil finne som aktører i andre mellomutviklede land der det er eksportvekst eller vil bli eksportvekst av mat som følge av liberaliserte handelsregler.
- Brasil er det mest aktive landet i G20-gruppen, og en helt sentral pådriver for kravene om reduksjoner i tollsatser på mat og reduksjon av produksjonsrettede subsidier. Den følgende gjennomgangen viser hvorfor, og hvem som tjener og hvem som taper på å fremme brasiliansk landbrukseksport.

Som verdens fjerde største land omtrent på størrelse med USA og Kina er ikke Brasil noen lilleputtnasjon på det internasjonale handelskartet. Med en omsetning på nær 1000 milliarder – mer enn det norske statsbudsjettet – står landbruksindustrien i Brasil for omtrent en tredjedel av landets brutto nasjonalprodukt (BNP) og landbruksproduktene utgjør over 40 prosent av Brasils totale eksportinntekter. Det er således en internasjonal handelsgigant vi snakker om hvor over en tredjedel av den 186 millioner store befolkningen i landet (37 prosent) har tilknytning til landbruket.

Brasil er en verdensledende produsent og eksportør av storfekjøtt, svinekjøtt, hvitt kjøtt (fjærkre) og en rekke andre produkter som sukker, soyabønner, mais, bomull, kakao, tobakk og treprodukter. Brasil er med sin storfebestand på ca 170 millioner dyr verdens desidert største kommersielle storfekjøttaktør på det globale markedet. EU har til sammenligning vel 20 millioner storfe, USA om lag 95 millioner.

3 prosent av befolkningen i Brasil eier to tredjedeler av land- og landbruksarealet, og de 20 prosent rikeste og deres selskaper eier mellom 80-90 prosent av det 500 millioner hektar store land- og landbruksarealet.

Eiendomskonsentrasjonen og globaliseringen av markedet lokket enorme kapitalkrefter til landet, og i løpet av de siste 15 årene har store multinasjonale matvareselskaper sammen med Brasils mektige godseiere gjort landet til verdenslokomotivet i den internasjonale landbrukshandelen. I dag kontrollerer disse globale storselskapene sammen med et fåtall brasilianske matvareselskaper omtrent 80-90 prosent av produksjonen og eksporten innen kjøtt (storfe, svin og kylling) og kornprodukter i landet. Selskapene eies ofte i fellesskap av rike, private nasjonale forretningsfolk og investorer sammen med multinasjonale selskaper, banker,

forsikringselskap og fond med base i USA og Europa, og har vokst opp på bekostning av fattige bønder, landarbeidere, lokalbefolkning og miljø.

Den utviklingen vi beskriver og belegger i dette kapittelet, bekreftes i hovedtrekkene av en helt fersk rapport fra OECD (*Review of Agricultural Policies in Brazil*, 31. oktober 2005), selv om OECDs ordbruk og anbefalinger selvsagt er farget av organisasjonens sterke markedsorientering. Det heter blant annet i rapporten:

- *"På grunn av sine store landbruksressurser har Brasil har mye å tjene på en friere internasjonal handel. Men innsats for å redusere forskjellene på landsbygda trenger en målrettet politikk som oppmuntrer tusener av mindre, familiebaserte gårdsbruk til å bli mer konkurransedyktige, og til å utvikle andre arbeidsmuligheter.*
- *... dersom USA, EU og andre OECD-land kutter i importtoll og eksportsubsidier, vil Brasil tjene på høyere internasjonale priser, og de største kommersielle produsentene vil tjene mest.*
- *... Brasils reformer de siste 15 årene har bidratt til å redusere fattigdommen generelt, men likevel lever over 60 prosent av befolkningen på landsbygda fortsatt av en inntekt under den absolutte fattigdomsgrensen på en halv minimumslønn.*
- *... Kommersielt landbruk i Brasil har vokst raskt de siste årene, også i områder som tradisjonelt har vært viktige for småskalajordbruk som melkeprodukter og mais... Denne utviklingen skaper press på mindre konkurransedyktige bønder som lever under fattigdomsgrensen. For de fleste av disse ligger fremtiden utenfor landbruket. Det trengs tiltak for å diversifisere og identifisere andre inntektsmuligheter og forretningsmuligheter på landsbygda. En slik tilpasning vil kreve effektive sosiale sikkerhetsnett".*

Slik kan man jo også si det.

2.2 Verdensledende handelslokomotiv

I denne delen av dokumentet vil vi først se litt nærmere på hvilke makroøkonomiske tall og forhold som ligger til grunn for Brasil sin posisjon innenfor landbruket. For ordens skyld har vi hele veien valgt å konsentrere oss hovedsakelig om kjøttindustrien med vekt på storfekjøtt, svinekjøtt og hvitt kjøtt (fjærkre). Videre i kapittelet går vi raskt inn på den historiske utviklingen i Brasils landbruksindustri og fordelingen av landarealet før vi deretter ser på hvilke internasjonale storaktører som kjøper Brasils landbruksprodukter. De siste to områder vi ønsker å belyse og utdype er hvem de nasjonale matvareaktørene i Brasil er og hvem som kontrollerer produksjon og eksport av landbruksprodukter.

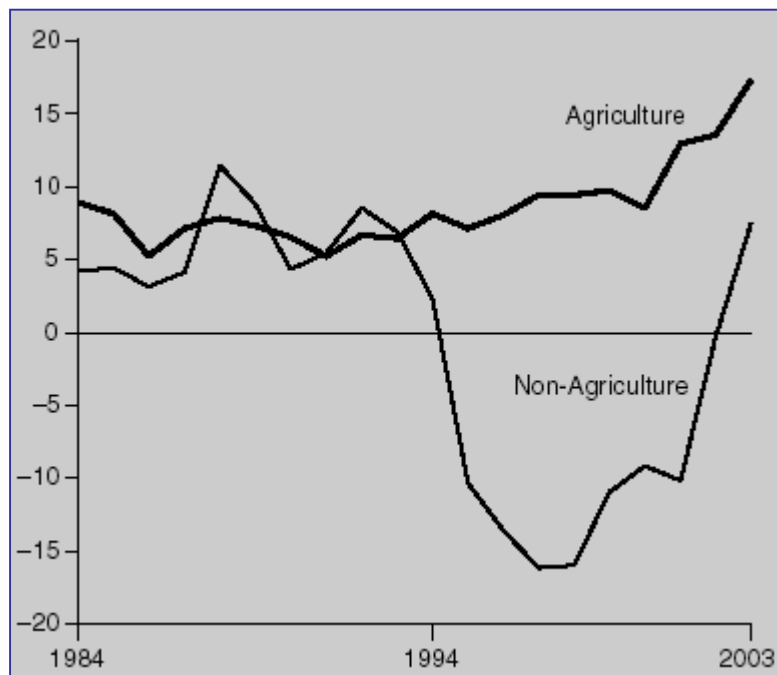
Som vi har vært inne på innledningsvis er ikke Brasil det vi kan kategorisere som et fattig u-land som sliter med å få solgt sine landbruksprodukter på det internasjonale markedet. Snarere tvert om er de en av verdens mektigste aktører på det internasjonale matvaremarkedet, og en sterk pådriver for et åpnere verdensmarked for landbruksvarer. Landet har en variert kultur og topografi, rike naturressurser og klimatiske forhold som gir et gunstig utgangspunkt for produksjon av et bredt spekter og utvalg av landbruksprodukter.

Landbruksindustrien i Brasil står for omtrent en tredjedel (34 prosent) av landets brutto nasjonalprodukt (BNP), sysselsetter cirka 37 prosent av den totale brasilianske arbeidsstokken og omsetter som nevnt tidligere nevnt for om lag 1000 milliarder. Totalt er Brasil verdens fjerde største eksportør av landbruksprodukter med en gjennomsnittlig vekst på over 6 prosent i året. Flere eksperter og storselskapene selv hevder at det er et betydelig uutnyttet effektiviseringspotensial i den brasilianske landbruksindustrien og at produksjonskapasiteten vil kunne øke i de kommende år dersom de internasjonale handelsbetingelsene åpner for dette. Dersom utviklingen fortsetter er det derfor sannsynlig at landet innen kort tid vil bli verdens største eksportør av landbruksprodukter.

I 2004 eksporterte Brasil landbruksprodukter for totalt om lag 38 milliarder USD, nesten 250 milliarder norske kroner, noe som igjen utgjør over 40 prosent av landets totale eksportinntekter. Kombinert med en svært begrenset landbruksimport ga dette en positiv handelsbalanse for jord- og landbruksvarer på over 30 milliarder USD i fjor. Som vi kan se av figuren nedenfor har denne handelsbalansen vært positiv de siste 20 årene, steget kraftig de siste 5-6 årene og enormt i 2004.

Figur 2.1 Brasils handelsbalanse (i milliarder USD) 1984 – 2003

Kilde: FAO

I tabellene på neste side har vi gjengitt noen av posisjonene og størrelsene Brasil innehar på det internasjonale verdensmarkedet innenfor sentrale landbruksvarer. Som vi ser befinner Brasil seg helt i produksjonsverdenstoppen innenfor de utvalgte produktene med en størrelse innenfor hvert produktsegment som gir landet en betydelig andel av den totale verdensproduksjonen.

Ut i fra størrelse og kapasitet er det en forventet posisjon og det understreker at Brasil har kjørt med rakettfart på det internasjonale handelsmarkedet. Et annet

moment som er viktig å ha klart for seg er at produksjonen hos enkelte av de andre storaktørene først og fremst produseres, foredles, selges og forbrukes på det nasjonale innenlandsmarkedet. For eksempel er det slik at Kina som er verdens største produsent av svinekjøtt i all hovedsak selger hele produksjonen til sine egne landsmenn. Dermed er det i første rekke USA, EU og Brasil som konkurrerer om den ledende posisjonen på verdensmarkedet.

Tabell 2.1 Rangering - produksjon av sentrale landbruksvarer (2003)

<i>Vare/rangering</i>	<i>Soyabønner</i>	<i>Sukker</i>	<i>Storfekjøtt</i>	<i>Svinekjøtt</i>	<i>Fjærkre/Hvitt kjøtt</i>
1	USA	Brasil	USA	Kina	USA
2	Brasil	India	Brasil	EU (EU-15)	Kina
3	Argentina	EU (EU-15)	EU (EU-15)	USA	EU (EU-15)
4	Kina	Kina	Kina	Brasil	Brasil
5	India	USA	Argentina	Canada	Indonesia

Kilde: FAO

Tabell 2.2 Produksjon av sentrale landbruksvarer i tonn (2003)

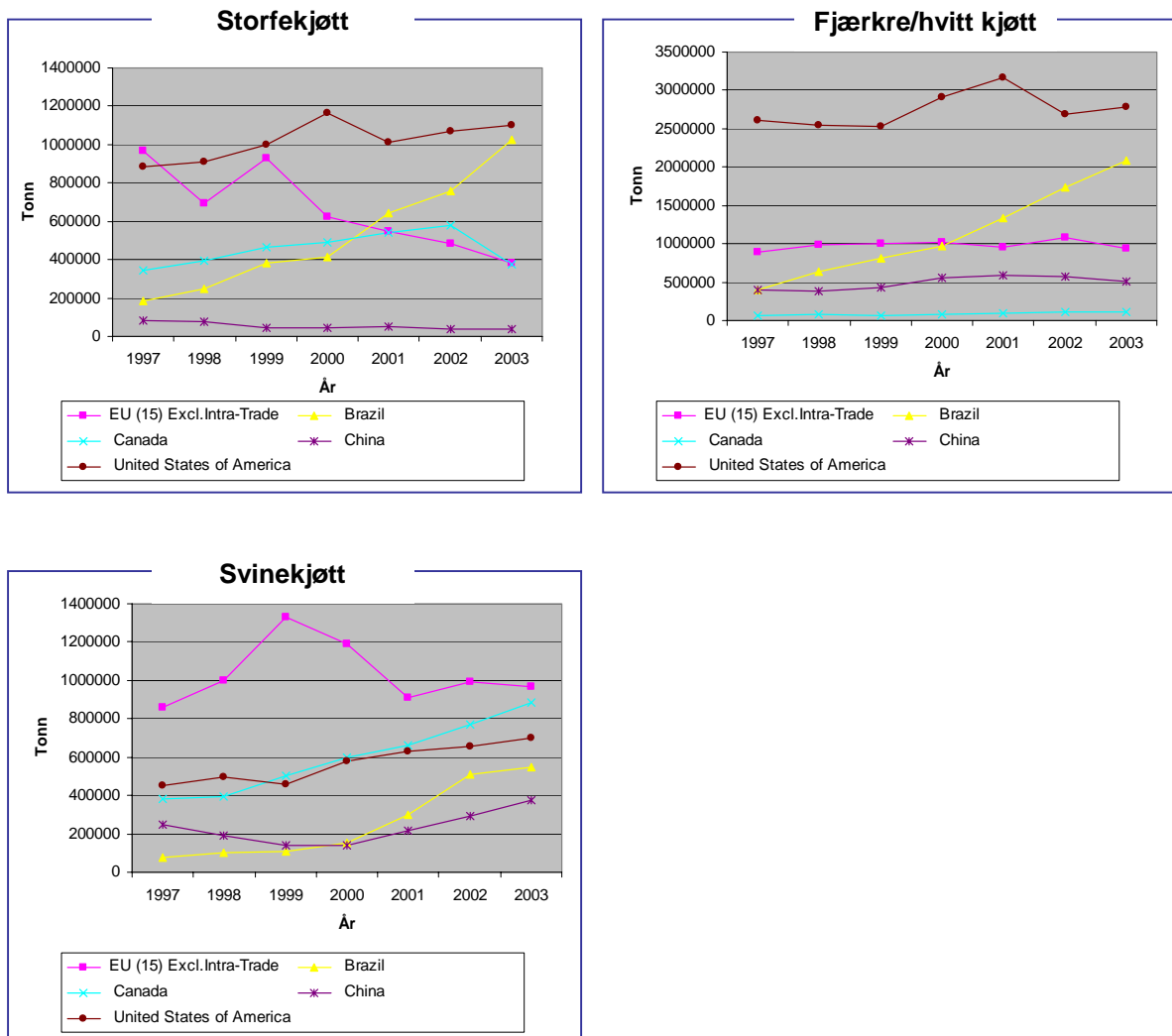
<i>Kategori</i>	<i>Soyabønner</i>	<i>Sukker</i>	<i>Storfekjøtt</i>	<i>Svinekjøtt</i>	<i>Fjærkre/Hvitt kjøtt</i>
Brasil	51 532 344	24 780 000	7 526 000	3 059 000	7 967 280
Verden	189 233 748	146 090 542	58 922 239	98 506 622	75 823 434
% av verdens produksjon	27 %	17 %	13 %	3 %	11 %

Kilde: FAO

Går vi nærmere inn på *eksporten* av storfekjøtt, fjærkre/hvitt kjøtt og svinekjøtt på verdensmarkedet ser vi som poengtert tidligere at Brasil har økt sin eksport kraftig fra 1997 til 2003, og har rykket opp i øverste liga av eksporterende land sammenlignet med andre store aktører. Bare i denne perioden har eksporten av storfekjøtt økt med 554 prosent, eksporten av fjærkre/hvitt kjøtt har økt med 522 prosent og eksporten av svinekjøtt har økt med 690 prosent.

Figur 2.2 Bruttoeksport av storfekjøtt, fjærkre/hvitt kjøtt og svinekjøtt i tonn

Kilde: FAO

2.3 Historisk skjev utvikling i Brasils landbruk

Brasils eventyrlige utvikling innen produksjon og eksport av jord- og landbruksvarer de siste tiårene har ofte blitt kalt "Det brasilianske mirakelet" internasjonalt, men blant de fattige bønderne og landarbeiderne kalles perioden den "Den brasilianske pesten" fordi de mener at globale landbruksgiganter og godseiere systematisk trækker på de fattige bøndernes og landarbeidernes interesser. Vi skal komme nærmere inn på hvem denne utviklingen har berørt og berører i neste kapittel, men foreløpig konstaterer vi at 40 millioner brasilianere fortsatt lever i fattigdom og sult til tross for at Brasil alene produserer over 50 prosent mer enn nødvendig mat til å fø befolkningen i landet.

Brasil står som et historisk eksempel på en av de mest urettferdige fordelingene av dyrkbar jord i verden gjennom tidene. Som koloniherrer i tre århundrer fra 1500-tallet tok portugiserne for seg av verdiene de fant i det enorme landet. Kongen i Lisboa streket opp store landområder på kartet til forvaltning og utnyttning for adelsmenn og andre han ville lønne rundhåndet. Da Brasil gjorde seg selvstendig med egen keiser i 1822, ble denne disposisjonsretten etter hvert en eiendomsrett. Dagens jordfordeling har historiske røtter fra dette systemet, og ingen politisk kraft har senere maktet eller villet gjennomføre de jordreformene som nødvendigvis må til dersom maktforholdene og de sosiale forskjellene skal modereres.

Størrelsen på en gjennomsnittlig norsk gård er på om lag 18 hektar. Ser vi nærmere på landbruksprofilen til Brasil (tabell/figur 2.3 og 2.4) ser vi at over 2.000 gods er større enn 10.000 hektar, noe som betyr at hvert gods i seg selv utgjør over 500 gjennomsnittelige norske gårdsbruk.

Storgodseiere med mer enn 1.000 hektar, som ofte sitter i ledende posisjoner i samfunnet (senatorer, ministere, militære ledere etc.), kontrollerer omkring femti prosent av landbruksjorda. Det betyr at 1 prosent av jordeierne har kontroll over nesten halvparten av jorda, og totalt eier mindre enn 3 prosent av befolkningen i landet over to tredjedeler av den dyrkbare jorda. Brasils inntektsdistribusjon og fordeling av ressurser er landets desidert største økonomiske problem og utfordring.

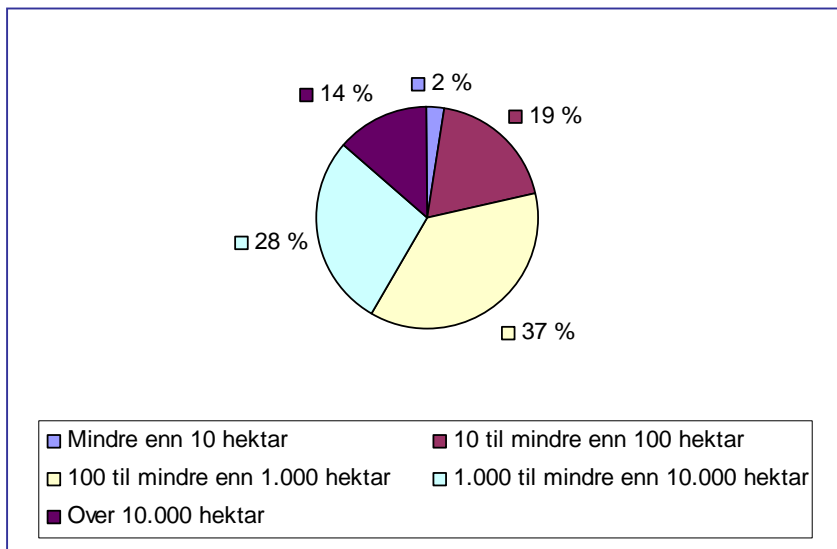

Tabell 2.3 Antall gårder i Brasil fra 1940 til 1996

År	Totalt	Mindre enn 10 hektar	10 til mindre enn 100 hektar	100 til mindre enn 1.000 hektar	1.000 til mindre enn 10.000 hektar	Over 10.000 hektar
1940	1.904.589	654.557	975.438	243.818	26.539	1.273
1950	2.064.642	710.934	1.052.557	268.159	31.017	1.611
1960	3.337.769	1.495.020	1.491.415	314.851	30.883	1.597
1970	4.924.019	2.519.630	1.934.392	414.746	35.425	1.449
1975	4.993.252	2.601.860	1.898.949	446.170	39.648	1.820
1980	5.159.851	2.598.019	2.016.774	488.521	45.496	2.345
1985	5.801.809	3.064.822	2.160.340	517.431	48.286	2.125
1996	4.858.457	2.401.957	1.915.557	469.903	47.174	2.184

Kilde: FAO og Census of Agriculture, IBGE.

Figur 2.3 Arealkontroll for gårder i Brasil 1996

Kilde: FAO og Census of Agriculture, IBGE.

Under ledelse av militærdiktaturer ble landbruket i Brasil voldsomt modernisert og effektivisert i den såkalte grønne revolusjonen på 1950- og 60-tallet. Dette førte til at tusenvis av fattige bønder og landarbeidere ble stående uten arbeid og fordrevet fra landsbygda. Det var ikke lenger plass til store deler av de selvstendige småbøndene og landarbeiderne. Dette medførte en avfolkning av landdistriktene og stor migrasjon til de største byene. Den brasilianske turbokapitalismen hadde ingen mekanismer for å ta seg av denne nye situasjonen. Etterkrigstidens diktaturer beskyttet de rike landbrukskapitalistene, og var ikke villige til å gjennomføre nødvendige landbruksreformer for å gjøre landfordelingen mer rettferdig. Deres virkemidler i kampen for å beholde storgodsene inkluderte drap av fattige bondeledere, tomme løfter og kontroll over mediene. Mens velstanden økte på toppen, mistet millioner av de fattigste sitt livsgrunnlag.

Gjennom 1990-tallet forsterket myndighetenes nyliberalistiske politikk forskjellene. På grunn av GATT-avtalene og senere WTO-forhandlinger og avtaler ble Brasil tvunget

til å redusere sine tollmurer, sine eksportsubsidier (24 %) og sine interne subsidier (13,3 %).

Et eksempel på en mektig aktør som har funnet sin plass i denne utviklingen er den portugisisk religiøse bankorganisasjonen Grupo Espirito Santo som gjennom sine mange søramerikanske datterselskaper eier og kontrollerer store landarealer i Brasil (og i Paraguay). Bak denne grupperingen finner vi også sterke kapital- og bankkrefter som japanske og amerikanske storbanker:

I korte trekk har den brasilianske landbruksmodellen som har vært dominerende i utviklingen siden femtitallet fem hovedkarakteristika:

- I. Den krever enorme landområder (kalt latifundo).
- II. Den baserer seg på monokulturer, dvs. at man har store områder hvor det kun dyrkes et "produkt" (soya, kveg, bomull, kaffe osv.).
- III. Landbruket blir mer og mer mekanisert og bruker mindre og mindre manuell arbeidskraft.
- IV. Produksjonsprosessen krever store mengder kjemiske midler som gjødsel og plantemidler.
- V. Hele modellen er designet for eksport av produktene

Denne modellen har vært med å bidra til at Brasil i dag har et stadig mer effektivt eksportlandbruk, som kontrolleres av en elite bestående av rike brasilianske landbruksbaroner og internasjonale investorer.

Dagens president Lula arbeider for en jordreform som særlig er inspirert av "de jordløses bevegelse" (MST). MST organiserer de fattigste av de fattige. De tar på alvor grunnlovens bestemmelse om at jord ikke skal ligge brakk, og okkuperer slik jord. Staten skal overta slik jord til fordel for et jordreformprogram. Et statlig institutt for jordreform (INCRA) skal ta seg av dette. Men systemet fungerer dårlig. Godseierne er for mektige, og de besitter og kontrollerer mange av de viktigste posisjonene i politikken, rettssystemet og forvaltningen. Brasils tidligere landbruksminister Antonio Cabrera er, som illustrasjon, en av de største godseierne i Brasil og han og hans nærmeste kontrollerer over 200.000 hektar landareal. Cabrera har forøvrig representert Brasil i GATT-forhandlinger (forløperen til WTO) og i Cairnsgruppen, en bakgrunn som burde være interessant når det i debatten om WTO hevdes at "u-landenes ledere" taler for de fattige bøndene.

Vi vil i de neste kapitlene presentere noen av de dominerende aktørene i flere bransjer og deler av verdikjeden og vise hvem som er de egentlige pådriverne for en liberalisering av verdenshandelen med landbruksvarer.

2.4 Multinasjonale kjøpesterke matvaregiganter

Med en eksportrate på vei mot himmelen kan det være interessant å forstå hvem som er kjøperne av de brasilianske landbruksproduktene. Kort fortalt er det de store multinasjonale matvarekjedene innen dagligvarehandelen i USA og Europa som i stadig høyere grad etterspør produkter fra Brasil. Det gir lavere innkjøpskostnader og høyere marginer.

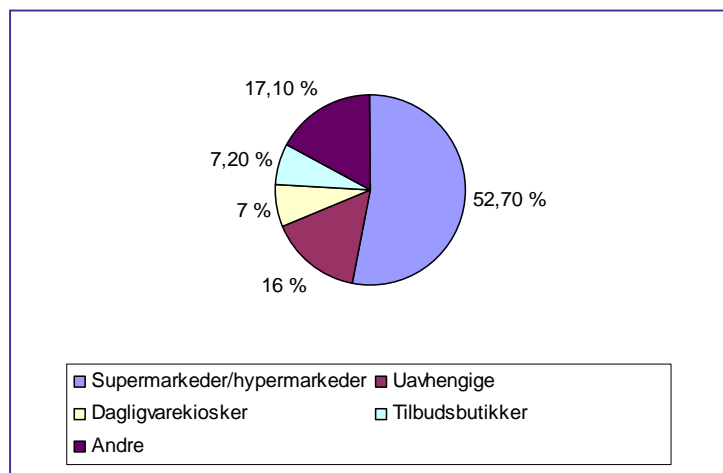
Ser vi på tabell 3.7 nedenfor går det klart frem at det først og fremst er de store multinasjonale supermarkedene/hypermarkedene verden over som har ledende markedsrett og kontroll over utsalgssteder for matvarer. Det betyr at disse storselskapene besitter en enorm forhandlingsrett når de skal velge hvilke land, selskaper og produkter forbrukerne til syvende og sist skal finne i deres butikkhyller.

Tabell 2.5 Markedsandel av globalt matvaresalg (prosessert/pakket mat)

TYPE UTSALG	1998	1999	2001	2002	2003
	<i>Prosent av salget</i>				
Supermarkeder/hypermarkeder	50,2	51,3	51,5	52,2	52,7
Uavhengige matbutikker	19,0	17,7	17,3	16,4	16,0
Dagligvarekiosker	5,9	6,3	6,5	6,7	7,0
Standard dagligvarekiosker	4,7	5,0	5,1	5,2	5,4
Bensinstasjoner	1,2	1,3	1,4	1,5	1,6
Tilbudsbutikker	5,9	6,1	6,5	6,9	7,2
Andre	19,0	18,6	18,2	17,8	17,1
Total	100	100	100	100	100

Kilde: USAD

Globalt matvaresalg i 2003

Ser vi litt nærmere på hvem disse supermarkedene/hypermarkedene er (tabell 2.6) ser vi raskt at de i det store og hele kommer fra USA og Europa. Dette er ikke halvstatlige offentlig eide selskaper som tar hensyn til hvordan inntektsfordelingen eller landbruksreformene i u-landene foregår. Dette er multinasjonale, verdensledende helkommersielle private aktører med sterke kapitalkrefter,

investorer, aksjonærer, banker, forsikringsselskaper og fond i ryggen. Deres absolutt sterkeste drivkraft er å tjene penger for å gjøre sine eiere rikere. Dette kan de selvsagt ikke klandres for, men det er viktig å forstå drivkreftene bak disse storselskapene og vite hvem de er.

Den største aktøren, amerikanske Kroger Group, eies for eksempel med 10,7 prosent av et av verdens ledende forsikringsselskaper AXA samt investeringsfondet Oppenheimer Capital med 5,7 prosent, et fond som besitter en forvaltningskapital på over 180 milliarder norske kroner. Nederlandske Royal Ahold som eier 50 prosent av ICA-kjeden er igjen eid av blant annet tre store grupperinger; Delta Fort B.V. – som er et joint venture selskap eid av den belgiske bankgruppen Fortis og UKs største forsikringsselskap Aviva – eier 9,5 prosent av aksjene. ING Groep N.V. som er en av Nederlands største banker eier 6,92 prosent og et annet av verdens største forsikringsselskaper, AEGON N.V., eier 5,77 prosent av aksjene. Ser vi nærmere på amerikanske Safeway Plc. ser vi at to av deres største eiere er fondene Fidelity og Alliance Capital Management.

Tabell 2.6 Verdens ledende detaljhandlere (fordelt etter type utsalg) i 2001

	<i>Supermarkeder</i>	<i>Hypermarkeder</i>	<i>Tilbudsbutikker</i>	<i>Dagligvarekiosker</i>
1	Kroger Group (USA)	Wal-Mart Stores Inc (USA)	Aldi GmbH & Co KG (Tyskland)	7-Eleven Inc (USA)
2	Royal Ahold NV (Nederland)	Carrefour SA (Frankrike)	Lidl & Schwarz Stiftung & Co KG (Tyskland)	Flying J Inc (USA)
3	Safeway Inc (USA)	Costco Wholesale Corp (USA)	Tengelmann Warenhandelsgesellschaft OHG (Tyskland)	Carrefour SA (Frankrike)
4	Albertson's Inc (USA)	Daiei Inc, The (Japan)	Rewe Zentrale AG (Tyskland)	Lawson Inc (Japan)
5	Tesco Plc (Storbritannia)	Centres E Leclerc (Frankrike)	Dollar General Corp (USA)	QuikTrip Corp (USA)
6	Carrefour SA (Frankrike)	Auchan Group (Frankrike)	Dansk Supermarked A/S (Danmark)	Pantry Inc, The (USA)
7	Delhaize 'Le Lion' SA (Belgia)	AEON Co Ltd (Japan)	Carrefour SA (Frankrike)	Yamazaki Baking Co Ltd (Japan)
8	J Sainsbury Plc (Storbritannia)	Metro AG (Tyskland)	Family Dollar Stores Inc (USA)	Family Mart Co Ltd (Japan)
9	ITM Entreprises SA – Intermarché (Frankrike)	Ito-Yokado Co Ltd (Japan)	Norma Lebensmittel Filialbetrieb GmbH (Tyskland)	Casey's General Stores Inc (USA)
10	Publix Super Markets Inc (USA)	Meijer Inc (Japan)	Somerfield Holdings (Storbritannia)	Casino Guichard Perrachon (Frankrike)
11	Internationale Spar Centrale BV (Nederland)	Seiyu Ltd, The (Japan)	Wal-Mart Stores Inc (USA)	Sheetz Inc (USA)
12	Loblaws Co (Canada)	Tesco Plc (Storbritannia)	ICA Ahold AB (Sverige)	Cumberland Farms Inc (USA)
13	Winn-Dixie Stores Inc (USA)	Casino Guichard Perrachon (Frankrike)	Casino Guichard Perrachon (Frankrike)	T&S Stores Plc (Storbritannia)
14	Great Atlantic & Pacific Tea Co Inc (USA)	MYCAL Corp (Japan)	Dollar Tree Stores Inc (USA)	Alimentation Couche-Tard Inc (Canada)
15	HE Butt Grocery Co (USA)	BJ's Wholesale Club Inc (USA)	Colruyt, Franz Etn NV (Belgia)	Alldays Plc (Storbritannia)

Kilde: USDA

For å ekspandere inngår storselskapene stadig flere innkjøpsavtaler med andre nasjonalt sterke dagligvarekjeder (jfr. Carrefour og Norgesgruppen), men primært ekspanderer de ved å selv gå direkte inn i andre markeder/land, fusjonere seg større, kjøpe opp andre selskaper eller investere i strategiske eierallianser med andre selskaper i nye markeder, enten på samme sted i verdikjeden eller oppstrøm i produksjons- og eksportleddet.

Dette er et bilde som stemmer godt overens med hva som har skjedd i Brasil de siste 10-15 årene. Siden begynnelsen av 1990-tallet har investeringer fra utlandet økt betraktelig (FDI). I perioden 1990-1995 investerte utlendinger om lag 2 milliarder USD per år i Brasil, som utgjorde cirka 0,9 prosent av verdens totale utenlandsinvesteringer. I 2000 var de årlige utenlandske investeringene i Brasil oppe i nesten 33 milliarder USD, noe som utgjorde om lag 17 prosent av landets BNP. Dette er ikke bistandspenger fra rike land, men snarere tvert imot utålmodig privat

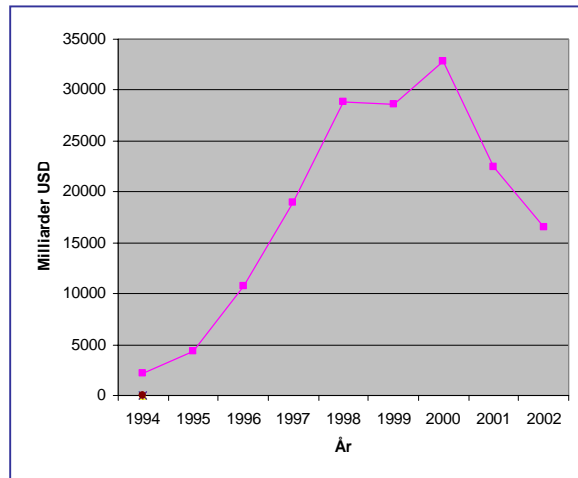

kapital, og hovedsakelig har disse investeringene kommet fra USA (26 %) og Europa (33 %).

Tabell 2.7 Utenlandske direkte investeringer (FDI) 1994-2002)

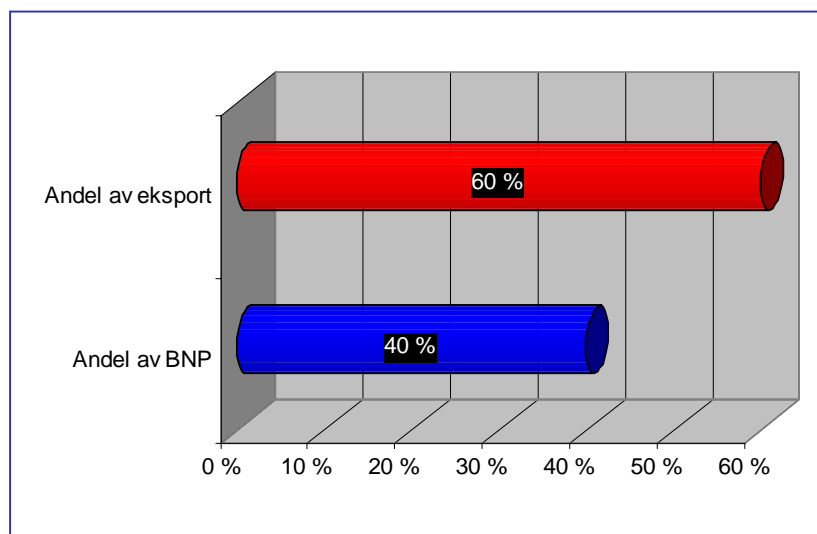
År	FDI (milliarder dollar)
1994	2150
1995	4405
1996	10792
1997	18993
1998	28858
1999	28578
2000	32779
2001	22457
2002	16566

Kilde: UNCTAD, Central Bank of Brazil

Som nevnt tidligere tvang den økte liberaliseringen på 1990-tallet (særlig i landbruket) Brasil til å redusere sine tollmurer og redusere sine eksportsubsidier og interne subsidier. På denne måten ble landet lagt åpent for investeringer og strukturendringer fra utenlandske aktører. Det er derfor ikke tilfeldig at det i Brasil i perioden 1994 til 2000 ble utført en rekke oppkjøp og sammenslåinger av brasilianske landbruksbedrifter. Store investeringer kom fra utlandet, og i 2000 er det beregnet at multinasjonale selskaper fra andre land stod for nesten 40 prosent av Brasils BNP og 60 prosent av eksporten. I denne perioden ble 8 av 10 oppkjøp foretatt av utenlandske aktører. I 1994 var fem av de ti største matvareselskapene i Brasil eid av utlendinger, og i 2000 var hele 8 av de 10 største matvareselskapene i Brasil multinasjonale gigantselskaper (tabell 2.8).

Figur 2.4 Utenlandske investeringers andel av Brasil økonomi 2000

Kilde: Verdensbanken, FN, Brasilianske myndigheter

I de første årene etter at de multinasjonale selskapene begynte å gjøre oppkjøp og fusjoner i det brasilianske markedet resulterte det i en lavere (enn først antatt) markedskonsentrasjonseffekt i selve matindustrien i Brasil. Som vi kan se av tabell 2.8 nedenfor stod markedsandelen til de 10 største selskapene omtrent stille i tidsrommet 1994 til 2000. Dette har endret seg betraktelig de siste fem årene som følge av ytterligere oppkjøp, fusjoner og strategiske allianser. Av tabellen nedenfor kan det være verdt å merke seg at de eneste tre selskapene som har en stor grad av brasiliansk kapital i ryggen er ledende i kjøttmarkedet.

Tabell 2.8 Markedskonsentrasjon i Brasils matvareindustri 1994-2000

	1994		1996		1999		2000
Nestlé*	5,42 %	Nestlé*	5,25 %	Nestlé*	6,01 %	Nestlé*	5,45 %
Copersucar	5,00 %	Copersucar	3,22 %	Ceval*	4,03 %	Bunge*	5,20 %
Ceval	3,53 %	Ceval	2,70 %	Sadia	4,03 %	Sadia	3,69 %
Santista*	3,28 %	Santista*	2,45 %	Cargill*	3,91 %	Cargill*	3,52 %
Sadia	2,89 %	Sadia	2,38 %	Perdigão	2,49 %	Perdigão	2,20 %
Frigobrás	1,68 %	Cargill*	1,92 %	Parmalat*	1,98 %	RMB*	1,68 %
RMB*	1,68 %	Perdigão	1,49 %	Santista*	1,98 %	Parmalat*	1,55 %
Perdigão	1,62 %	Parmalat*	1,47 %	Kraft Lacta*	1,33 %	Kraft Lacta*	1,09 %
Yolat*	1,51 %	Sadia Frigobrás	1,43 %	Arisco*	1,31 %	Fleishmann*	1,08 %
Cargill*	1,50 %	RMB*	1,29 %	Nabisco*	1,31 %	Aurora	0,87 %
TOTALT	28,08 %		23,60 %		28,28 %		26,32 %

* Multinasjonale selskaper

Kilde: *International Food and Agribusiness Management Review*

Når det gjelder markedskonsentrasjonen i dagligvarehandelen som følge av de multinasjonale selskaperes inntog i Brasil har situasjonen utviklet seg betydelig annerledes. Som vi kan se av tabellen under har markedsandelen til de 10 største dagligvarekjedene i landet nesten fordoblet seg i perioden 1994-2000, fra 24,3 prosent til 46,8 prosent, og her er det ikke mange nasjonale aktører igjen (tabell 2.9).

Tabell 2.9 Markedskonsentrasjon i Brasils dagligvarehandel 1994-2000

Rangering		Supermarkeder/DVH	1994	1996	1999	2000
2000	1999					
1	2	Pão de Açúcar* (franske Cassino, 40%)	6,5	7,4	12,9	14,1
2	1	Carrefour (Frankrike)*	9,4	10,4	13,1	14,1
3	4	Bom Preco (Royal Ahold 2000)*	2,4	2,6	4,4	4,5
4	3	SONAE (Portugal)*	-	-	4,7	4,4
5	5	SENDAS	2,6	3,4	4,0	3,7
6	6	Wal-Mart (USA)*	-	-	1,6	1,8
7	7	Jerônimo Martins/SÉ (Portugal)	0,8	1,0	1,2	1,4
8	8	CIA Zafari	0,9	1,3	1,1	1,1
9	9	G. Barbosa & CIA LTDA	0,5	0,6	0,8	0,9
10	10	Cooperative de Consumo	-	-	0,8	0,8
TOP 10 MARKEDSANDEL (%)			24,3	28,4	44,6	46,8

* Multinasjonale selskaper

Kilde: *International Food and Agribusiness Management Review*

Det foreligger ingen entydig statistikk for de siste par årene, men aktiviteten har ikke stoppet opp og basert på markedsandelen til enkelt-selskaper er det grunn til å anta at markeds-konsentrasjonen i både matvareindustrien og dagligvarehandelen har økt betydelig. Dette er det samme som har skjedd i Norge over de siste 30 årene, med det resultat at fire dagligvarekjeder har fordelt markedet seg imellom og økt sin forhandlings- og forbrukermakt og dertil avstedkommet noen av de mest formuende familiene i landet vårt.

Bildet vi har tegnet og forsøkt å illustrere er tydelig. Den eksportrettede matvareproduksjonen og eksporten i Brasil domineres helt av storselskaper, der under 10 selskaper kontrollerer 80-90 prosent av eksporten. Kjøttet som eksporteres kommer først og fremst fra storgods med styrtrike eiere. Det store antallet fattige bønder har ingen plass i denne eksportindustrien. Storselskapene eies ofte i fellesskap av forretningsfolk, sammen med multinasjonale selskaper, banker og fonds med base i USA eller i Europa, særlig Spania og Portugal. Andre selskaper er dominert av godseierfamilier og nasjonale investorer. Utviklingen går på bekostning av de fattige bøndene, landarbeiderne, lokalbefolkningen og miljøet i de områdene der de ekspanderer.

2.5 Storfekjøtt – produksjon og eksport

Siden 1997 har Brasils storfeeksport femdoblet seg (figur 2.2) og landet passerte i 2004 Australia som verdens ledende eksportør av storfekjøtt målt i vekt, ifølge både det brasilianske og det amerikanske landbruksdepartementet. Det er forventet at denne eksporttakten vil øke med 10 prosent fra 2004 slik at den totale kjøtteksporten lander på om lag 1,6 millioner tonn i 2005. samtidig vil den totale produksjonen passere cirka 8,2 millioner tonn i 2005. Dette er mer enn EU-15 landene (EU før utvidelsen østover) til sammen og bare USA ligger foran med en produksjon på om lag 12 millioner tonn. Storeksportørene av brasiliansk kjøtt søker stadig nye markeder og foruten Europa som er hovedmarkedet for de multinasjonale storselskapene (60 % av kjøtteksporten) er det hovedsakelig Kina, Midt-Østen, Russland, USA og Chile som er valgt ut som markeder som skal angripes. Internasjonale eksperter er samstemte om at Brasil vil være det ledende lokomotivet i kjøttproduksjon og eksport det neste tiåret.

Som vi skal komme inn på senere viser miljøanalyser og studier at de store kvegeierne alene har ansvaret for 75 prosent av avskogingen av Amazonas, og de siste tiårene har vi sett at storfebestanden stadig flytter innover i Amazonas. Det er selvsagt økonomiske årsaker til dette, og analytikerne hevder at ved å drive med kveg i disse områdene øker profitten med cirka 10 prosent. I tabell 2.10 nedenfor viser vi den geografiske spredningen av storfebestanden i Brasil.

Tabell 2.10 Geografisk spredning av storfebestanden i Brasil 2004

Region	Storfebestand	Andel (%)
Nord	26,794	15.8
Nor-øst	22,555	13.3
Sør-øst	34,256	20.2
Sør	25,776	15.2
Senter-vest	60,202	35.5
TOTALT	169,583	100.0

Kilde:
USDA

Foreign Agricultural Service

Den brasilianske eksporten av storfekjøtt kontrolleres hovedsaklig av fem av verdens aller største kjøtteksportselskaper som til sammen kontrollerer over 60 prosent av eksportmarkedet. Disse fem er Friboi, Minerva, Frigotel, Independencia og Bertin.

Disse selskapene følger i all hovedsak en to-trinnsstrategi for å øke sine markedsandeler i oversjøiske markeder:

- I. Først forhandler de med fjærkre/hvitt kjøtt- og svin selskapene/aktørene i sine egne land for å organisere seg i "kjøttallianser" for dermed å stå sterkere i debatten om utvidede handelsbetingelser i internasjonale kjøttforum.
- II. For det andre har de konkrete planer om å åpne kontorer i fire "nøkkelbyer": Washington, Genève, Brussel og Tokyo. Det spekuleres videre på om disse kontorene etter hvert vil utvikle seg til å bli nasjonale eksporthandelsselskaper grunnlagt av verdens fem største kjøtteksportører. På denne måten vil de kunne drive internhandel seg imellom for deretter å selge videre i de respektive markeder hvor kontorene/selskapene ligger.

Friboi er den aller største av Brasil kjøtteksportører og er rangert som en av de fire største kjøttprodukselskapene i verden med en slakte- og prosesskapasitet på 12.000 storfe per dag, cirka 3.600 tonn per dag og 1,3 millioner tonn i året. Til sammenligning produserer vi i Norge totalt om lag 85.000 tonn storfekjøtt i året. Så sent som i september i år ble det kjent at Friboi kjøpte seg opp til å bli majoritetseier i Argentinas største kjøtteksportør, Swift Armour S.A. Blant selgerne finner vi flere av de samme aksjonærene/investorene som har et godt grep om de brasilianske selskapene, blant annet JP Morgan Partners, Greenwich State Capital Partners. Dette var nok et ledd i den regionale konsolideringen og integreringen av latinske storselskaper i landbruks- og matvareindustrien.

Det delvis familieeide storselskapet Bertin slakter om lag en halv million storfe per år (ca 150.000 tonn) og har eierinteresser i andre selskaper i hele verdikjeden fra kvegdrift til konsument. En annen gigant – Independencia – eier på den annen side garverier og kunstgjødsselfabrikker ved siden av kjøttproduksjonen.

Felles for alle disse fem storselskapene er at de kjøper kveg til sine egne beiter og slakteferdige dyr fra rancheiere til sine slakterier. Småbøndene er ikke "godkjent" for eksport og må derfor selge sine dyr til de store rancheierne og kvegeksporthørene for å sikre avsetting. En annen fellesfaktor er at de alle har sterke finansielle kapitalkrefter i ryggen, både i form av internasjonale investorer / aksjonærer med banker, andre storselskaper i verdikjeden, forsikringselskaper og fond i spissen, men også i form av sterke maktallianser med organisasjoner og selskaper i andre mellomutviklede og vestlige eksportnasjoner.

Case: Independencia Alimentos

Den 22. juni 2004 skrev Wall Street Journal en artikkel med tittelen "*How a Brazilian Cattle Baron Shakes up World's Beef Trade*". Artikkelen omhandler det brasilianske selskapet Independencia Alimentos, Brasils ledende kjøtteksportør, og dets leder Antonio Russo.

Independencia driver ikke med kvegdrift i den tradisjonelle forstand at de har oppdrett av kveg, men selskapet kjøper i stedet kveget slakteferdig eller slaktet og kutter og pakker det for eksport til utlandet.

Independencia eksporterer storfekjøtt til mer enn 50 land. Selskapet har over 2800 produkter i sin portefølje, og har spesialisert seg på å pakke kjøttet med lokale merker og strekkoder tilpasset de lokale markedene. Produksjonen er svært fokusert mot eksport. Selskapet har maskiner som produserer etiketter på russisk, arabisk, hebraisk, spansk, fransk, italiensk, hollandsk, skandinaviske språk og engelsk.

Independencia har vokst voldsomt de siste årene og gjennomførte nylig et lån på 50 millioner dollar. Det er ventet at selskapet vil bli kjøpt av amerikanske investorer eller gjennomføre en børsnotering i den nærmeste fremtid for å hente inn kapital til videre vekst.

2.6 Svinekjøtt og hvitkjøtt – produksjon og eksport

Brasil produserte i 2003 litt over 3 millioner tonn svinekjøtt. Av dette ble 23 prosent eksportert. Med denne produksjonen ligger Brasil på en tredjeplass på verdensbasis etter Kina (46 millioner tonn) og USA (9 millioner tonn). Det må i den sammenheng understrekes at Kina ikke har noen betydelig eksport og at all produksjon der går til innenlands konsum. Det er ventet en liten økning av svineproduksjonen i Brasil og mest sannsynlig vil denne finne sted i senter-vest regionen i Brasil, stort sett i delstaten Mato Grosso, pga investeringer foretatt av nasjonale og internasjonale investeringsgrupperinger. Størstedelen av svineslaktingen i Brasil foregår likevel i de tre sørligste delstatene i Brasil hvor produksjonssystemet er vertikalt godt. Slaktingen i disse tre delstatene utgjorde om lag 44 prosent av all svineslakt i 2003.

Om lag 40 prosent av den brasilianske svineproduksjonen er konsentrert på 10 store aktører, hvor Sadia kontrollerer 11 prosent av markedet, fulgt av Perdigao med 8 prosent, Aurora med 7 prosent og Seara med 5 prosent. Selv om Seara kun kontrollerer 5 prosent av svineproduksjonen, har selskapet kontroll over nesten 25 prosent av all eksporten av svin fra Brasil.

Eksporten av svin er ventet å øke med noen få prosenter i 2005, og selv om hoveddelen av den brasilianske svineeksporten er konsentrert til det russiske markedet er det ventet at eksportselskapene etter hvert vil prøve seg i andre mindre tradisjonelle markeder. Svineeksporten til det russiske markedet ligger på cirka 62 prosent av den totale svineeksporten fra Brasil. Den resterende delen eksporteres til blant annet Sør-Afrika, Singapore, Ukraina, Bulgaria, Armenia og Litauen.

Case: Seara / Cargill

Seara er en betydelig brasiliansk svin- og fjærkreprodusent med over 14500 ansatte. Seara har syv fabrikker for bearbeiding av fjærkre, to for svin, fire regionale salgskontorer, ni anlegg for forproduksjon, syv distribusjonssentra og en egen havneterminal for eksport i Brasil. Selskapet har også salgskontorer i flere andre land.

Selskapet eksporterer svine- og fjærkrekjøtt til mer enn 70 land, og er totalt sett den tredje største eksportøren for disse produktene i Brasil. Selskapets hovedkvarter ligger i Itajaí (Santa Catarina provinsen).

Seara ble i fjor kjøpt av den amerikanske landbruksgiganten Cargill. Cargill er verdens største privateide selskap (ikke-børsnotert) og kontrolleres av de amerikanske familiene Cargill og MacMillan (85 % til sammen). Cargill er et industrikonglomerat som driver innen finansielle tjenester, oppkjøp, foredling og distribusjon av landbruksvarer, produksjon og salg av dyrefor og indegrienser til matprodukter og farmasøytiske produkter. Selskapet omsetter for mer enn 60 milliarder USD (om lag 400 milliarder NOK) årlig.

Organisasjonene som jobber for økt svineeksport fra Brasil jobber ofte sammen med organisasjonen som ivaretar interessen for fjærkre/hvitt kjøtt produksjonen og eksporten i Brasil ettersom deres medlemsselskaper ofte driver med begge deler. Brasil produserte i fjor over 8 millioner tonn fjærkre. Brasiliansk eksport av fjærkre (kylling og kalkun) har vokst raskt siden midten av 90-tallet og landet var i 2003 ranket som verdens nest største eksportør. Veksten kan forklares i brasiliansk fjærkres konkurransedyktighet og de største selskaperes skifte til eksportproduksjon. Nylig har også dyrehelseproblemer i de største konsumentlandene som kugalskap og fugleinfluenza endret rammeverkene i internasjonal handelen med hvittkjøtt. Brasil eksporterer som følge av dette fjærkre til over 120 forskjellige land.

Eksporten av fjærkre/hvitt kjøtt er konsentrert om fem store multinasjonale selskaper som kontrollerer 72 prosent av all eksport fra Brasil; Seara (26 %), Sadia (17 %), Perdigao (14 %), Pamplona (10 %) og Frangosul (5 %). Det samme gjelder for den geografiske konsentrasjonen av slaktning og produksjon og de tre sørligste delstatene i Brasil.

Case: Sadia

Sadia er det største slakteri og distribusjonsselskapet for fjærkre og svineprodukter i Brasil. Selskapet er i følge ABEF (den brasilianske eksportorganisasjonen for kylling) den største eksportøren av fjærkre med om lag 23 % av eksporten. Selskapet introduserte kalkunproduksjon i Brasil i 2003 og er i dag ledende med om lag 75 % av markedet. Sadia er også den største distributøren i Brasil av frosne/nedkjølte kjøttbaserte produkter. Sadia gruppen har over 40 000 ansatte.

I 2001 ble selskapet børsnotert på New York børsen i tillegg til børsen i Sao Paulo.

Selskapet er delt inn i tre områder; bearbejdede produkter (frosne og nedkjølte produkter og margariner), fjærkre og svin.

Selskapet har en strategi for vertikal integrering som skal sikre kontroll over alle deler av produksjonen. I selskapets drift inngår derfor avlsgårder for gris og kylling, klekkerier, svineoppalingsentra, slakterier, bearbejdingsanlegg, forproduksjon, salgskontorer og distribusjonssentra. Sadia introduserte denne typen vertikal integrasjon i svin og fjærkreproduksjon i Brasil.

Sadia har 11 anlegg i Brasil og distribuerer sin produktportefølje bestående av om lag 684 produkter gjennom sitt nettverk av salgs og distribusjonskontorer i Brasil, Latin-Amerika, Midt-Østen, Asia og Europa. Om lag 250 av produktene eksporteres til om lag 92 land.

Tabellen nedenfor viser selskapets produksjon og produksjonskapasitet for 2002/2003:

Produksjonskapasitet 2003	Kapasitet 2003	Produksjon 2003	Produksjon 2002
Kylling slakting (millioner per år)	482	482	450,2
Kalkun slakting (millioner per år)	19,6	19	19,4
Svin slakting (millioner per år)	4	3,9	3,9
Bearbeidede produkter (tusen tonn per år)	490	405,1	401,2
Margarin (tusen tonn per år)	158,2	144,9	128,9
Dyrefor (tusen tonn per år)	4176	3765,8	3658,9

I 2001 inngikk Sadia et samarbeid med Sun Valley, et datterselskap av Cargill Foods. Dette samarbeidet dannet grunnlaget for Concordia Foods Ltd, som har som formål å fremme Sadias produkter på det britiske markedet.

Del 3 I GIGANTENES SKYGGJE – BØNDENE, LANDARBEIDERNE OG REGNSKOGENE

3.1 Innledning

Av Brasils 186 millioner innbyggere – verdens femte største befolkning – lever i dag omkring 50 millioner på fattigdomsgrensen og omkring 40 millioner lever under fattigdomsgrensen. 24 millioner av disse igjen lever i ekstrem fattigdom. Halvparten av de cirka 90 millioner fattige i landet lever på landsbygda. Samtidig feirer landbruksbaronene og de multinasjonale matvareselskapene i Brasil en eventyrlig eksportsuksess for mat, en eksport de håper vil øke dersom WTO-avtalen man nå forhandler om vil redusere tollsatser og subsidier.

Knappt noe land i den vestlige verden har større avstand mellom fattig og rik. Og de fattige bøndene og landarbeiderne er ikke blitt rikere gjennom den radikale eksportveksten av landbruksvarer.

I denne delen vil vi peke på noen konsekvenser av den liberaliserte, multinasjonale og industrialiserte mat- og landbruksproduksjonen i Brasil. De samme tendensene finner vi i andre store landbrukseksporierende land i G20-gruppen.

3.2 Klasseskillet i landbruket

Mindre enn 3 prosent av Brasils befolkning eier 2/3 av landarealet. Mye av landarealet ligger brakk, og brukes til spekulasjon. Det er cirka 330 millioner hektar ledig landbruksareal i Brasil utenfor Amazonas – et område større enn India. Eierne her bare venter på at spekulasjonsverdien skal gå opp før de selger det til investorer og multinasjonale selskaper.

Fattige småbønder eier mindre enn 3 prosent av den dyrkede jorda, mens de 20 største godseierne i Brasil eier mer land mellom seg enn hva de 3,3 millioner minste gårdbrukerne gjør til sammen. De er sjanseløse i konkurransen med storselskaper som for eksempel Maeda, som eier 86.000 hektar land (et areal tilsvarende om lag halve av Vestfold fylke). Likevel sysselsetter små gårder om lag 14 millioner mennesker, mens storindustrien i landbruket bare sysselsetter 600 000 mennesker.

Dette gjenspeiler gamle maktforhold og eiendomsforhold i Brasil. Men på grunn av liberaliseringen i verdenshandelen med matvarer, endret Brasils marked seg fra regionalt til globalt. Det nyliberalistiske systemet utsatte bøndene for internasjonale svingninger i pris og valuta, noe som utover på 1990-tallet først og fremst gikk utover småbøndene som ikke kunne kompensere for variasjon i pris- og valutasingninger med økt effektivitet. De møtte også stadig større krav til leveransene; volum, forpakning, helse- og miljøstandarder og andre krav det var vanskelig å leve opp til.

Utvidelsen til et globalt marked kombinert med den ekstreme eiendomskonsentrasjonen, la forholdene til rette for utviklingen av den eksportrettede storindustrien som nå dominerer i Brasil. Når storindustrien for alvor gjorde sitt inntog i Brasil på midten av 1990-tallet med de multinasjonale storselskapene i spissen, utraderte de store deler av det familiebaserte landbruket i landet, og skapte stadig flere fattige og jordløse.

Konsekvensen av utviklingen er at produksjonsenhetene har vokst seg enormt store og svært effektive. Et eksempel på dette er soyaproduksjonen. En effektiv soyafarm er på over 1000 hektar, men den sysselsetter bare 3 personer. Brasil har en halv milliard hektar dyrkbar jord, og deler man den inn i konkurransedyktige enheter på 1000 hektar med tre ansatte, ville arbeidsstokken likevel omfatte mindre enn 1 % av befolkningen. Effekten på fattigdommen blir dermed svært liten av den direkte produksjonen, ettersom det kreves store areal for å sysselsette et menneske. Hoveddelen av ressursene tilfaller uansett de virksomhetene som befinner seg lenger opp i verdikjeden, som er dominert av store multinasjonale selskaper.

Småbøndene kan ikke levere direkte til de internasjonale markedene, og de blir tvunget til å godta den prisen de store produksjons- og eksportselskapene tilbyr. En melkebonde i Brasil i dag mottar 20 prosent mindre per liter produsert melk enn han gjorde i 1994, samtidig som utsalgsprisen på melk til forbrukerne i Brasil har mer enn doblet seg i samme periode. Samtidig er småbøndene heller ikke konkurransedyktige på sine nasjonale og lokale markeder ettersom tollvern og interne subsidier er svekket og de derfor møter konkurranse fra den internasjonale matvareindustrien på sine lokale markeder.

Det er ingen tvil om at globaliseringen av Brasils mateksport og den ekstreme framveksten av en eksportorientert storindustri, har konsolidert og fordypet matkonsentrasjonen og klasses skillet på landsbygda i Brasil. De fattige bøndene har tapt på denne utviklingen, det er helt andre som har tjent på den.

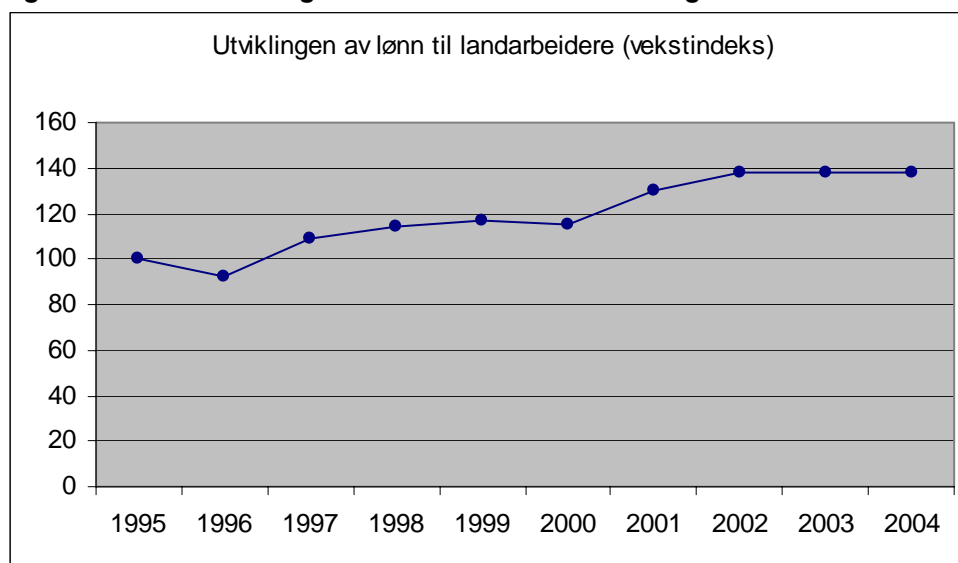
3.3 Arbeidsforhold og rettigheter

En rekke forsknings- og studierapporter viser gjennomgående at ufaglært arbeidskraft lønnsmessig blir stående stille eller sakter akterut i forhold til eksportvekst og vekst i BNP. Det gjelder i markert grad også på landsbygda i Brasil.

Lønnsutvikling:

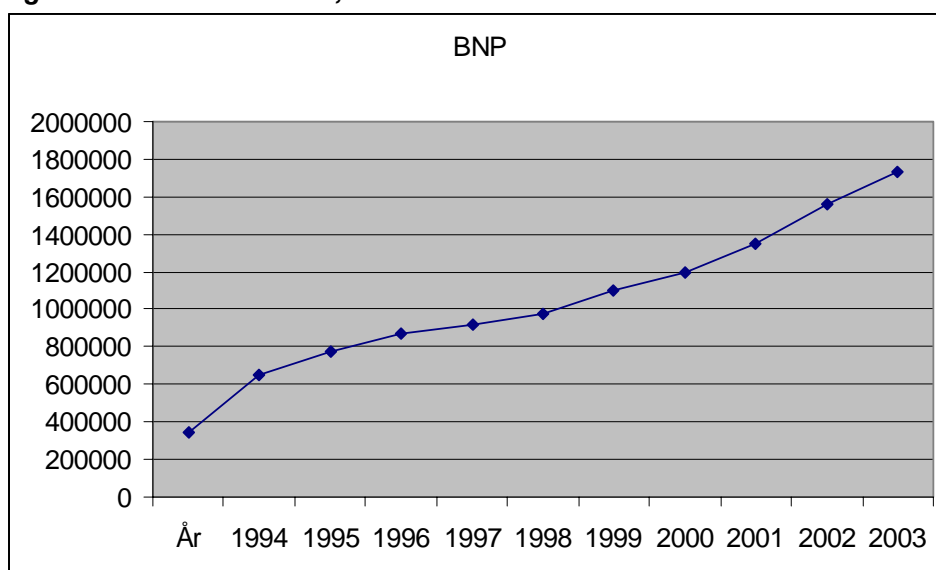
Gjennomsnittslønnen til landarbeiderne i Brasil er 38 kroner dagen, ifølge ILO (International Labour Organization). Vi ser av tabellene nedenfor at lønnsutviklingen for landarbeidere har stagnert fullstendig i forhold til den radikale eksportveksten de siste årene. På denne måten økes/forsterkes det sosiale klasseskillet i landet.

Figur Tabell 3.1 Utviklingen av landarbeidernes lønninger.

1995=100
Kilde: ILO, ECLAC

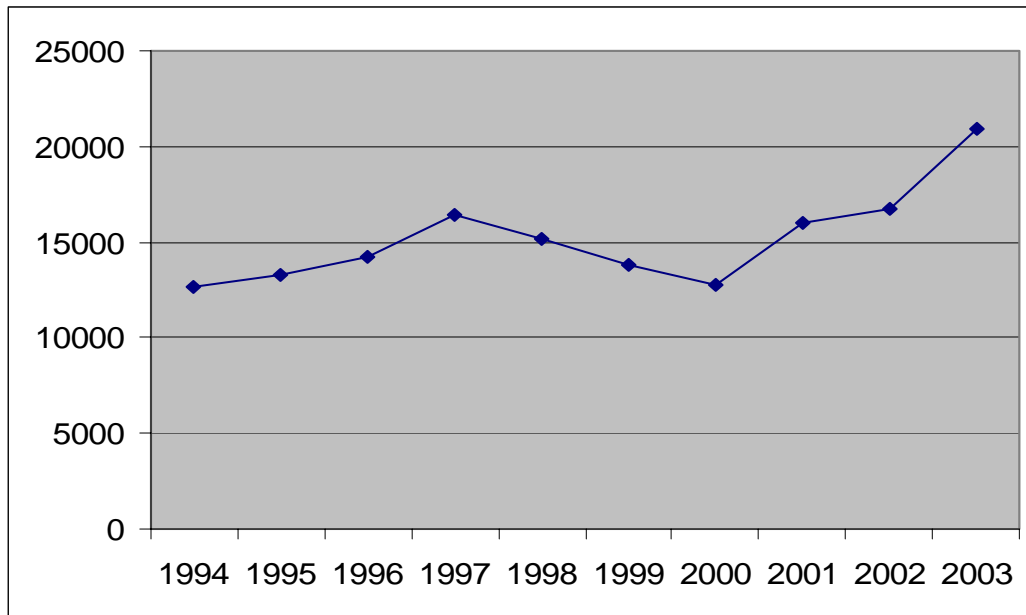
Figur Tabell 3.2 BNP vekst, millioner reais

Kilde: UNSTATS

Figur Tabell 3.3 *Brutto mateksport, millioner dollar*

Kilde: WTO

Vi ser tydelig at den kraftige veksten i BNP og mateksport de siste årene overhodet ikke har ført til økte lønninger for landarbeiderne. Med andre ord har fattigbønder og landarbeiderne ikke nytt godt av de økte eksportinntektene til landet. Disse inntektene er det i all hovedsak eliten og de multinasjonale storselskapene som har fått fordeler av.

Lovløse tilstander:

Den enorme ekspansjonen av industrilandbruket har forsterket de historisk lovløse tilstandene i deler av landbruksnæringen i Brasil.

Spekulanter tar ofte ulovlig over land dersom de venter at et multinasjonalt selskap har interesser i området. Per i dag finnes det over 100 000 km med ulovlig veinett i Amazonas. Korrupsjon i statsadministrasjonen er ikke uvanlig for å få tillatelse til å drive vekk lokale småbønder. Deretter ryddes det plass til for eksempel storfe eller soya som kan forsyne industrien. I 2004 ble flere korrupte regionale ledere arrestert på grunn av at de urettmessig hadde gitt eierdokumenter til soyaprodusenter som ekspanderte inn i Amazonas, og i juni 2005 ble 46 funksjonærer i det statlige miljøinstituttet Ibama arrestert for korrupsjon. De mottok penger mot tillatelser til ulovlig hogst av regnskogen.

Det er ikke uvanlig at de som rydder plass er bevæpnet og tvinger lokale bønder og urbefolkningsgrupper vekk. Sentralmyndighetene har ikke ressurser nok til å kontrollere situasjonen, selv om viljen er der.

Det er mange eksempler på regelrette drap som kan settes i sammenheng med småbøndenes, landarbeiderne og de landløses kamp mot gigantenes kontroll over det brasilianske jord- og landbruksindustrien. Tidlig i 1980-årene ble det utført cirka 1.000 drap på småbønder og landarbeidere på landsbygda i Brasil, og dette antallet økte forholdsvis kraftig på 1990-tallet. Bare i delstaten Para har mer enn 1.400 mennesker blitt drept i jordkonflikter siden 1985.

I januar i år ble tre inspektører for Arbeidsdepartementet og sjåføren deres drept på en avsidesliggende vei ikke langt fra hovedstaden Brasilia. Den 13. august ble Norberto Mancia, en av Brasils største bønnedyrkere. Han og syv andre er nå under etterforskning for drapet på inspektørene.

Brasil avskaffet slaveriet i 1888. Likevel mener brasilianske myndigheter at minst 25 000 brasilianere arbeider under forhold som ligner slaveri på landsbygda. Anti-slaveriorganisasjoner mener det reelle tallet er nærmere 50 000. Brasils Arbeidsdepartement har et eget anti-slaveriprogram, og president Lula har lovet å utrydde slaveriet.

I tillegg har man det brasilianske myndigheter kaller for nedverdiggede arbeidere. Denne "kategorien" arbeidere finnes det hundre tusener av i Amazonas, noen estimerer er på over en million og enda flere. Ifølge internasjonale organisasjoner har disse det litt bedre enn slavene, ettersom de ikke blir holdt der mot sin vilje.

Slaveriet oppstår gjennom en gammel og velkjent metode. Arbeiderne lokkes med relativt "høye" dagslønner. Dette er spesielt vanlig når man skal rydde store nye områder av Amazonas til bruk i landbruksindustrien. Dermed setter tusenvis seg i lastebiler og blir med inn i skogen. De fleste er fra de lite utviklede nordlige statene i Brasil.

Selv om lønningene i utgangspunktet kan virke forlokkende må slavearbeiderne betale for transporten til område, for maten og for plassen de sover, selv om dette sjelden er mer enn dyreinnhegninger. Dermed kommer de i gjeld til arbeidsgiveren,

og kan ikke slutte. Et illustrerende og publisert eksempel er slavearbeideren Jose Silva som kom til Macauba ranch i Brasils østre Amazonas med håp om å tjene et par hundre dollar på å rydde i jungelen. To år senere hadde han en gjeld på 800 USD og var livredd for å bli skutt dersom han forsøkte å forlate farmen.

Selv om landeierne ikke eier slavene, må arbeiderne ofte arbeide under trusler om vold. Slavene kan gå dagevis uten mat. De er bortgjemt i jungelen utenfor lovens rekkevidde. Her brenner og hogger de plass til beiteland for storfe og arealer til korn og soya.

Myndighetene forsøker å gjøre noe med slaveriet, og det er forholdsvis store selskaper som blir trukket til ansvar. Noen ferske eksempler:

- I 2005 ble the Lima Araújo Agricultural company bøtelagt med 1,21 millioner USD for å ha brukt 180 slavearbeidere. Firmaet holdt arbeiderne i innhegninger ment for kveg.
- I 2004 ble Jorge Mutran company bøtelagt med 400.000 USD for å ha brukt slavearbeidere. Selskapet holdt arbeidere under umenneskelige og slavelignende arbeidstilstander på en farm i Marabá.
- I mai i år ble 200 arbeidere satt fri i staten Pará.

Riset bak speilet foruten bøter er at landeiere og storgodseierne kan risikere to til åtte års fengsel, men ingen er hittil dømt til fengsel for overgrepene. Bøtene er generelt lave, mindre enn 110 USD per lovbrudd.

Også multinasjonale selskaper er blitt kritisert for å handle med matvarer som har sin opprinnelse i slavearbeid. Gigantselskapet Cargill ble anklaget for dette, og pressetalskvinnen for selskapet kommenterte det på følgende måte: *"Jeg synes det er urettferdig at folk skal peke på Cargill og si at Cargill alene er ansvarlig for de handlinger som er utført av andre mennesker".*¹

De multinasjonale selskapene skaper avstand til problematikken ved å organisere seg ut av den. Deres kontrakter går igjennom mange stråselkaper slik at de aldri kan anklages for å være direkte involvert og ha kjennskap til arbeidsforholdene. Men det er et faktum at flere av de storselskapene som vi har omtalt tidligere opererer i områder av Brasil der slaveri er utbredt.

Det er ingen tvil om at store deler av den nasjonale og multinasjonale matindustrien i Brasil er bygget opp på forhold som de fleste vil regne som grovt uetiske, og ofte ulovlige. Den raske og overveldende veksten i eksporten har ikke forbedret levekårene til bønder og landarbeidere, men tvert imot økt gapet mellom fattig og rik. Det er ingenting som tyder på at mer eksport fra denne gigantindustrien vil virke utjevne.

---

¹ Knight Ridder Newspapers, http://www.mongabay.com/external/slavery_in_brazil.htm

3.4 Miljødeleggelse i Brasils regnskog

Regnskogen i Amazonas er verdens største regnskog. Området strekker seg gjennom ni land og dekker over 7,5 millioner km². Bare i Brasil dekker regnskogen 60 prosent av landet (5 millioner km²). Amazonas-bassenget har en utstrekning tilsvarende 80 prosent av Vest-Europa.

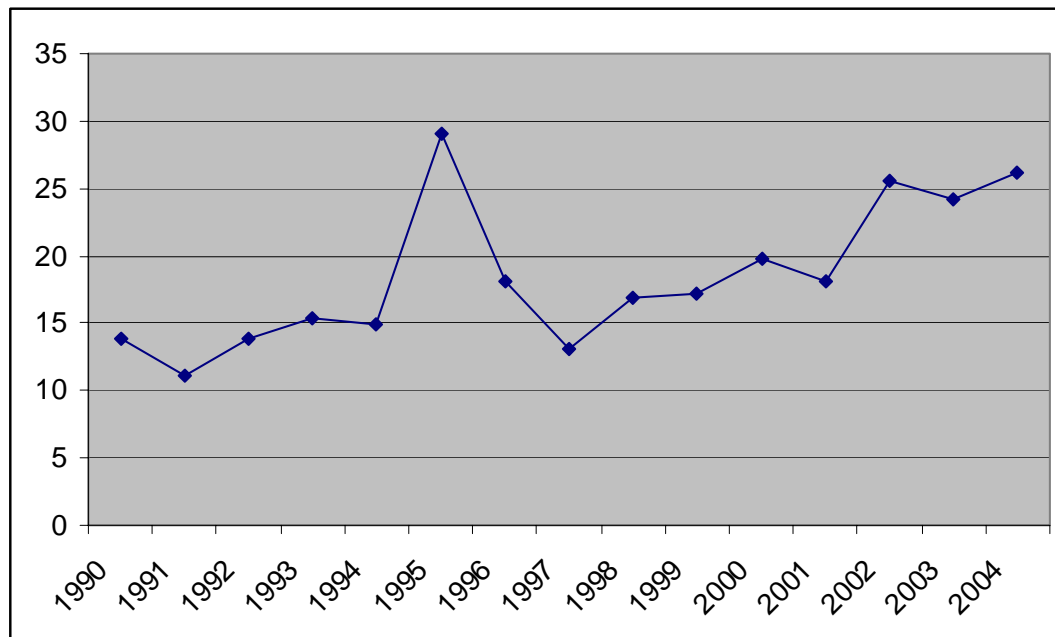
I mai i år uttalte brasilianske myndigheter at en femtedel av Amazonas er blitt brent og hugget ned for å gjøre plass til storfe og soya. 12 prosent av regnskogen er blitt omgjort til beite for storfe.

Fra 1995 til 2000 forsvant to millioner hektar, noe som tilsvarer syv fotballbaner per minutt. To tusen trær blir felt hvert minutt. Fortsetter vi utryddingstrenden kan regnskogen være utryddet i løpet av 30-40 år. Bare de siste 15 årene er 28,8 millioner hektar regnskog blitt borte, dvs. at områder på størrelse med Sveits er blitt ødelagt annethvert år. På ett år økte ødeleggelsene med seks prosent til 26 000 km², eller et område på størrelse med Troms fylke.

Den viktigste årsaken til nedhugging av regnskogen i dag er at storindustrien og de multinasjonale selskapene tvinger frem mer plass til storferancher. Også soyadyrking er en viktig drivkraft. I snitt hogges det hvert år områder tilsvarende Sogn og Fjordane eller Sør Trøndelag fylke for å gjøre plass til storfedrift og soyadyrking.

FNs landbruksorganisasjon FAO har estimert at i 2010 kommer 62 prosent av det fremtidige ryddede arealet i Amazonas til å bli brukt som beiteland. Ryddingen eller avskogingen av Amazonas foregår ved at arbeidere, ofte slaver, rydder områder som enten er blitt hogget eller brent ned.

Ødeleggelse i Amazonas (1000 kvadratkilometer per år)

Selv om ødeleggelsene stabiliserte seg noe på begynnelsen av 90- tallet ser man at hogsten har økt voldsomt de siste årene og er igjen oppe på toppnivået i 1995 / 1996. Dette er helt parallelt.

Det er godt dokumentert at avskogningen av Amazonas i dag, med alle de alvorlige konsekvenser det har, først og fremst skyldes ekspansjonen i det brasilianske eksportlandbruket. Det er ingen grunn til å tro at denne avskogningen vil bli redusert dersom matvaregigantene i Brasil får anledning til å eksportere enda mer etter en ny WTO-avtale. Snarere tvert imot.

Del 4 SLIK KAN VI STYRKE LANDBRUKET I SØR

4.1 Innledning

Landbruket har hatt en helt sentral rolle i utviklingen av det moderne Norge. På samme måte vil landbruket være en viktig faktor for å bidra til en bærekraftig utvikling i land i Sør. Landbruket sysselsetter i enkelte u-land opptil 80 % av befolkningen. Flertallet av disse bøndene driver selvbergingsjordbruk, og er ikke i stand til å produsere for eksport.

Hovedutfordringen for alle land er å ha et landbruk som sikrer matforsyningen til egen befolkning. For mange land er det langt igjen til dette målet.

4.2 Ulikheter, fellestrekk og utfordringer

FAO rapporterer at det i dag er om lag 850 millioner underernærte mennesker i verden, og tallet er økende. Disse menneskene finner vi hovedsakelig i Afrika, men også i en del land i Asia, Mellom- og Sør-Amerika.

I forhold til underernæring er ikke utfordringene bare knyttet til manglende intern matproduksjon, men også til mangel på vilje til rettferdig fordeling. Selv i land som produserer mer enn nok mat, er store grupper fattige og underernærte. Dette er særlig tydelig i en del mellomutviklede land, slik som vi har vist i eksempelet Brasil.

U-landene som gruppe defineres som nettoimportører. Dette vil ifølge FAO forsterke seg fram mot 2030, ikke minst når det gjelder tempererte varer som korn, kjøtt og egg. Både internasjonale føringer og nasjonal politikk i mange land har forverret situasjonen ved å holde prisene nede.

Tilgjengelige analyser viser at bønder i u-land som dyrker eksportvarer har hatt en negativ inntektsutvikling. Fra 1980 til 2000 falt realprisen på verdensmarkedet med omlag 50 % for mange viktige eksportvarer. Samtidig vet vi at i mange land får bøndene ikke engang betalt tilsvarende verdensmarkedsprisen. Dette har ført til nedgang i produksjonen i mange land, slik at landene er blitt tvunget til å importere mat. Samtidig har bøndenes kjøpekraft og sparing avtatt.

Ingen land har blitt rike på eksport av landbruksvarer. Eksport av landbruksvarer kan gi positive ringvirkninger for samfunnet som helhet først når man har utviklet et fungerende hjemmemarked og i tillegg kan eksportere bearbejdede varer. Inntektene fra eksporten må fordeles, og det må sikres at arbeids- og miljøforholdene ikke er uetiske. Det gir politisk og sosial ustabilitet dersom eksportjordbruket går på bekostning av mat til egen befolkning og samtidig bidrar til å sementere eller forsterke konsentrasjonen av makt og eiendom. Brasil, som vi har gjennomgått detaljert foran i heftet, er et svært illustrerende eksempel på en slik utvikling.

Verdens samlede jordbruksareal er en begrenset ressurs og må brukes på en bærekraftig måte. Hver dag forsvinner store arealer med dyrka mark som følge av erosjon, forørkning, forsøling og nedbygging. Potensialet for nydyrking i Sør er

begrenset og er ifølge FAO knyttet til noen få land som for eksempel Angola, Bolivia, Brasil, Colombia, Kongo og Sudan.

Vi vet at jordens befolkning raskt nærmer seg 9 milliarder mennesker. Derfor handler det om å utnytte alle reserver av jordbruksarealer for å sikre alle nødvendig matforsyning. Sårbarheten vil likevel øke fordi presset på arealene øker. Maten vil bli strategisk viktigere, produksjonskostnadene vil bli høyere og de forventede klimaendringer kan gi uforutsigbare endringer i dyrkningsmønsteret. Parallelt med dette ser vi en stadig økende sykdomsrisiko som en konsekvens av økt tetthet og forflytning både av dyr og mennesker. Fugleinfluentaen er bare ett eksempel.

4.3 En aktiv nasjonal jordbrukspolitikk

I Asia har jordbruksproduksjonen økt sterkt de siste 30 årene. Utviklingen skyldes bl.a. en aktiv jordbrukspolitikk med bruk av en rekke virkemidler i en del asiatiske land. Gjennom denne politikken har man skapt rammebetingelser som gjør at bøndene får verdensmarkedspris eller mer for sine varer, og man har bidratt til å framskaffe nytt plantemateriale som har gitt økt avkastning, ikke minst for ris og hvete. I deler av Afrika har vi ikke sett tilsvarende utvikling. Dette skyldes svakheter i såvel nasjonal som internasjonal politikk.

Kravet om retten til egen matproduksjon er et grunnleggende politisk krav som bønder i Nord og Sør står sammen om. Egen matproduksjon er viktig i forhold til matsikkerhet. Samtidig er fungerende nasjonale og regionale matmarkeder en grunnleggende forutsetning for en bærekraftig utvikling. Hovedtiltaket for å få dette til er tilstrekkelig tollvern som gjør det mulig med en nasjonal prisdannelse, basert på det enkelte lands forutsetninger for og kostnader knyttet til matproduksjon. Mulighetene for å ha et tilstrekkelig tollvern er i dag vanskeliggjort av den rådende tenkning innen Verdens Handelsorganisasjon (WTO), og andre internasjonale organisasjoner som Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet.

Det er en rekke tiltak som kan styrke matproduksjonen i fattige land, dersom de har anledning til å beskytte seg. For bønder som driver med småskalaproduksjon er det særlig viktig med utbygging av nasjonale landbruksorganisasjoner og samvirkeorganisering. For Norge har samvirkemodellen vært en bærebjelke for å sikre avsetning og priser som gjør det mulig å drive landbruk i hele landet. Samvirkeorganisering sørger også for en fordeling av eierskap og avkastning som gjør at folk flest i næringen får ta del i verdiskapingen og får innflytelse på egen situasjon. Vårt samvirke og markedsregulering ble i stor grad født gjennom krisen i 30-årene, som ikke er ulik den situasjon mange bønder opplever i verden i dag.

I en jordbruksatsing i u-land er det viktig å kjenne det lokale produksjonsgrunnlaget godt før man eventuelt innfører nye innsatsmidler.

På det lokale og nasjonale plan tror vi det er svært viktig at man setter søkelys på rettighetsspørsmål knyttet til innsatsfaktorer som eiendom, vann etc.

Det må også rettes søkelys mot hvordan lokale genressurser skal sikres og forvaltes. Genressurser er hardt presset av kommersiell utnyttelse, og det er avgjørende at u-landene har kompetanse og kapasitet til å sikre egne interesser på dette området. Å sikre det genetiske mangfoldet i viktige matplanter er av avgjørende betydning. Alle

bønder må ha rett til eget såkorn for bidra til lokalt tilpassete arter. Man må også arbeide for at bruken av genmodifiserte organismer stoppes.

En frihandelsmodell har vært forsøkt i mer enn 20 år. Fortsatt er sult og fattigdom et stort problem, og vanskelighetene med å komme ut av fattigdomsfella er like store som før. Vi ser at makten til de flernasjonale selskapene øker, og industrialiseringen lar vente på seg i mange u-land. U-land bør få mulighet til å bruke de samme virkemidlene som industrilandene selv en gang brukte. Det å la alle land få rett til egen matproduksjon er et avgjørende og nødvendig skritt på veien.

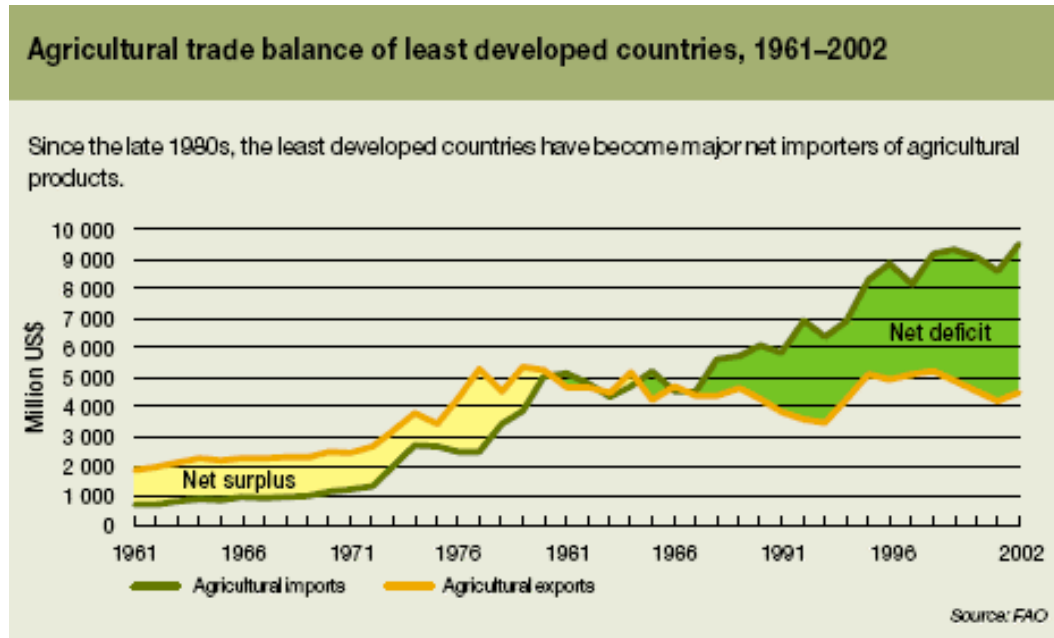
Slik kan Norge bidra til en positiv utvikling for bøndene i u-land

1. Norske myndigheter bør gjennom internasjonale og bilaterale forbindelser arbeide for at u-land får et sterkere vern av sine nasjonale matmarkeder. Et velfungerende hjemmemarked for mat er en forutsetning for utvikling av landbruket, rettferdig fordeling og forsvarlig eksport av landbruksvarer. Derfor bør norske myndigheter arbeide for at u-land får vern mot sterkt eksportsubsidierte produkter fra EU og USA.
2. Norsk bistand til landbruksutvikling i Sør bør økes. Tiltak som bør støttes er for eksempel oppbygging av strukturer for foredling av råvarer lokalt, kompetanseutveksling mellom Sør og Nord, samt organisasjonsutvikling. I tillegg er det nødvendig med støtte til generell utvikling av infrastruktur, samt tilgang til rådgivning og kreditt.
3. Norges Bondelag vil aktivt støtte norske myndigheter i arbeidet med punkt 1 og 2. Vi vil dessuten arbeide for at importører av landbruksprodukter til Norge stiller klare etiske krav til sine leverandører. Leverandørene må sørge for at arbeids- og miljøforhold tilfredsstillende kravene som Max Havelaar stiller til etisk og rettferdig handel (se www.maxhavelaar.no).

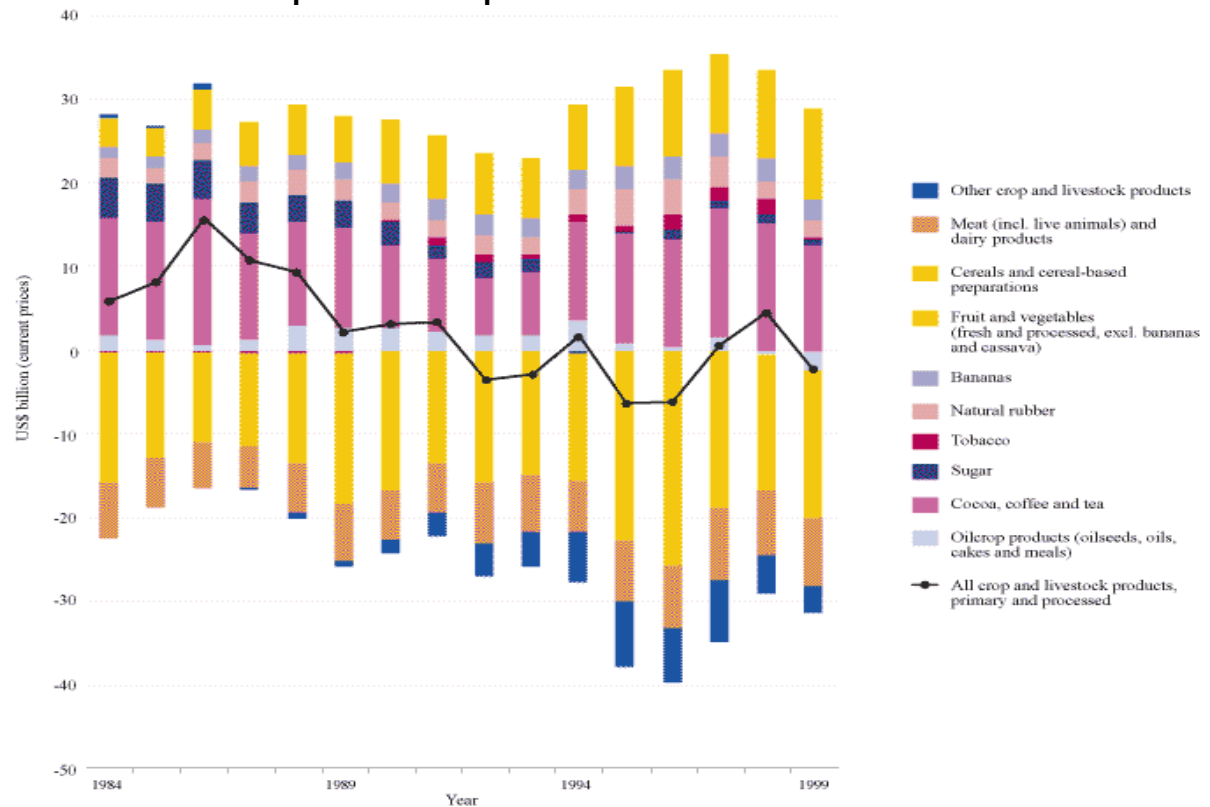

VEDLEGG

Figurer

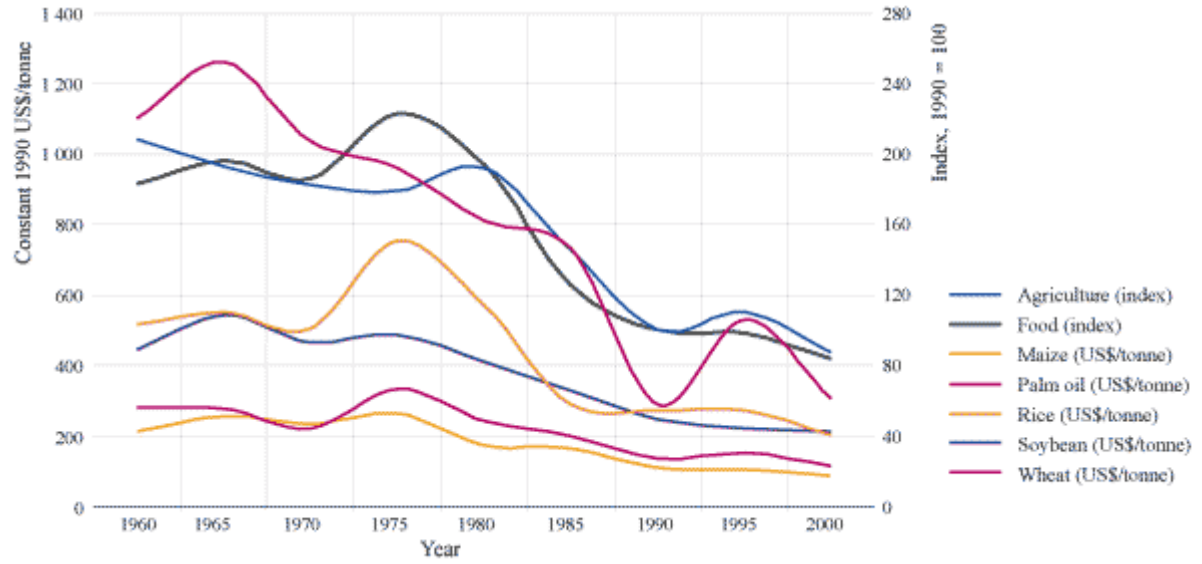

U-land: fra netto eksportører til importører

Fallende priser på jordbruksvarer 1960-2000

Kildeliste

Nettsider

Hoovers.com	www.hoovers.com
Nasdaq/NYSE	www.nasdaq.com
Rorg	www.rorg.no
US Department of Agriculture	www.usda.gov
InfoBrazil	www.infobrazil.com
Economic commission for , Latin America and the Caribbean	www.eclac.cl
Forente Nasjoner,	www.un.org
FN statistikk	www.unctad.org
Food and Agriculture Organization of the United Nations	www.fao.org
The International Labour Organization,	www.ilo.org
ILO statistikkbase	www.laborsta.ilo.org
The International Labor Rights Fund	www.laborrights.com
World Trade Organisation,	www.wto.org
CIA factbook of the world	www.cia.gov/cia/publications/factbook
Aftenposten	www.aftenposten.no
BBC	www.bbc.co.uk
Earth renewal	www.earthrenewal.org
Knight Ridder Newspapers,	www.knightridder.com
Rain forest relief,	www.rainforestrelief.org
Mongabay	www.mongabay.com
Rainforest live	www.rainforestlive.org

Real Cities Network, www.realcitiesnetwork.com
Via Campesina www.viacampesina.org
World Rainforest Information Portal <http://www.rainforestweb.org>
World Wildlife Fund, www.wwf.org / www.panda.org

Artikler

Green, Dickerson and Arbache, A picture of wage inequality and the allocation of labour through a period of trade liberalisation: the case of Brazil, University of Kent at Canterbury, 2000

Cassel and Patel, Policy brief no. 8, Agricultural trade liberalisation and Brazil's rural poor: Consolidating inequality, Oakland CA, 2003

McCarthy and Bucombe, The rape of the rainforest...and the man behind it, Independent Digital (UK) LTD, 2005

Farina and Viegas. Foreign Direct Investment and the Brazilian Food Industry in the 90s, IAMA, 2003

Djurfeldt, G., H. Holmen, et al., Eds. 2005. The African food crisis: Lessons from the Asian green revolution. Oxford, Cabi.

FAO 2002. World agriculture: towards 2015/2030. Summary report. Rome.

Hagen, R. J., O. Mæstad & A. Wiig. 2001. Economic impacts on the least developed countries of the elimination of import tariffs and their products, Royal Ministry of foreign affairs. Evaluation report 2/2001.

Johansson, S. 2005. The discrimination against agriculture. A review in the field of agricultural policy in developing countries. Jönköping International Business school: 20 pp.

Norges Bondelag 2005. Prinsippogram 2005-2009, Oslo 20 pp.

Utviklingsfondet, 2002. Fjern sult og underernæring. Hefte, Oslo, 48 pp.

OECD, Review of Agricultural Policies in Brazil, 2005.